

Nastroje, postawy oraz stosunek mieszkańców Grudziądza i powiatu grudziądzkiego do władzy komunistycznej w 1945 r.

Wejście Armii Czerwonej na polskie ziemie w latach 1944–1945 umożliwiło komunistom zdobycie władzy, do czego nie doszłoby w ramach normalnej konkurencji politycznej. Wypieranie wojsk niemieckich i zakończenie okupacji nie było tożsame z przywróceniem Polsce wolności i niezawisłości, bowiem związane z tym było ograniczenie jej suwerenności oraz wprowadzenie terroru i bezwzględnej walki z przeciwnikami reżimu komunistycznego. Polacy w większości nie zgadzali się na nowy ustrój, część przeszła do konspiracji, walcząc o odzyskanie pełnej niepodległości¹.

Dowódcy Armii Krajowej (AK) informowali rząd w Londynie o postępach sowieckiego wojska i o nastrojach wśród ludności. Opisywali powszechne przestępstwa czerwonooarmistów, które spotykały się z negatywnymi reakcjami Polaków². Taka sama sytuacja miała miejsce w województwie pomorskim, w skład którego wchodził Grudziądz wraz z powiatem grudziądzkim. W czerwcu wojewoda pomorski pisał o rozgoryczeniu, apatii i krytycznym stosunku do władz komunistycznych ludności Pomorza³. Jesienią wszystkie komitety Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) z terenu województwa informowały o niezadowoleniu z powodu braku zaopatrzenia w produkty spożywcze i opał⁴.

Przez cały okres istnienia Polski „ludowej” wejście Armii Czerwonej przedstawiano w propagandzie jako „wyzwolenie”, czyli rzekome odzyskanie przez

¹ Takie działania sugerował np. gen. Leopold Okulicki w ostatnim rozkazie rozwiązującym Armię Krajową w styczniu 1945 r., *Rozkaz gen. Okulickiego do żołnierzy o rozwiązaniu Armii Krajowej, 19 I 1945 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 5: *Październik 1944–lipiec 1945*, red. T. Pełczyński, Wrocław 1991, s. 239–240.

² Zob. *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945...*, t. 5.

³ *Sprawozdanie wojewody pomorskiego za miesiąc czerwiec 1945 r.* [w:] *Rok 1945. Województwo pomorskie. Sprawozdania pełnomocników rządu i wojewody*, red. R. Kozłowski, Warszawa 1997, s. 68.

⁴ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: APB), Wojewódzki Komitet PPS w Bydgoszczy (dalej: WKPPS By), 34, Sprawozdanie Pomorskiego Wojewódzkiego Komitetu PPS w Bydgoszczy ul. Jagiellońska 35 z działalności za czas od 3 IX do 31 X 1945 r., Bydgoszcz, 12 XI 1945 r., k. 146.

Polskę wolności. Istniejąca cenzura powodowała, że generalnie w publikacjach dotyczących powojennego życia społeczno-gospodarczo-politycznego regionu nie pojawiały się o informacje na temat rzeczywistych nastrojów mieszkańców i ich stosunku do instalowanego komunizmu. Celem niniejszego artykułu jest wypełnienie tej luki w odniesieniu do Grudziądza i powiatu grudziądzkiego⁵. Podstawę źródłową stanowią materiały wytworzone przez Urząd Bezpieczeństwa (UB), Milicję Obywatelską (MO), polską administrację, partie polityczne i instytucje. Wykorzystano także wspomnienia i relacje świadków oraz literaturę przedmiotu⁶.

Zasadnicze znaczenie dla powojennych zachowań miał okres przed 1939 r. Mieszkańcy Pomorza charakteryzowali się prawicowymi i centroprawicowymi poglądami politycznymi, ważną rolę odgrywała religia katolicka⁷. W samym Grudziądzu w lokalnych wyborach zdarzało się odnosić sukces sanacji. Istotną cechą dla regionu jest połowa lat dwudziestych XX w. Od tego czasu w Grudziądzu i okolicach silną pozycję wśród robotników wypracowała PPS, co wiązało się z dobrze rozwiniętym tutaj przemysłem. Komuniści wykazywali pewną, choć raczej marginalną, aktywność – należy pamiętać, że Komunistyczna Partia Polski (KPP) miała status nielegalnej – zwłaszcza w czasach kryzysu gospodarczego (w 1929 r. jako pierwsi na Pomorzu zdobyli mandat w grudziądzkiej Radzie Miasta)⁸. W okresie II RP lokalną opinię publiczną kształtowała także prasa, która miała katolicki i antykomunistyczny profil⁹.

W styczniu 1945 r. Armia Czerwona rozpoczęła operację wiślańsko-odrzańską. W kierunku Grudziądza szła 65. Armia 2 Frontu Białoruskiego gen. płk. Pawła Batowa. Jeszcze przed podejściem wojska sowieckiego pod Grudziądz

⁵ Jedno z kluczowych zagadnień tego czasu, czyli stosunek polskiej ludności do Armii Czerwonej i przestępstw czerwoarmistów w Grudziądzu i powiecie grudziądzkim w 1945 r., autor opracował w odrębnym tekście.

⁶ O problemach związanych z wykorzystywaniem źródeł przy opisywaniu nastrojów czy emocji zob. M. Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków 2012, s. 18–23.

⁷ P. Olstowski, *Obóz pomajowy w województwie pomorskim w latach 1926–1939*, Warszawa 2008, s. 337.

⁸ Z. Waszkiewicz, *Życie polityczne [w:] Historia Grudziądza 1920–1945*, t. 1, red. nauk. R. Suddziński, Grudziądz 2012, s. 225–320; R. Wapiński, *Z problemów życia politycznego w Grudziądzu w latach 1920–1939*, „Rocznik Grudziądzki” 1970, t. 5–6, s. 387–405; H. Frackowiak-Kleszowska, *Działalność Polskiej Partii Socjalistycznej w Grudziądzu w okresie międzywojennym (1920–1939)*, Grudziądz 2017. Zob. także D. Steyer, *Zarys ruchu robotniczego w Grudziądzu w latach 1920–1939*, „Rocznik Grudziądzki” 1960, t. 1, s. 155–182. O aktywności na tym terenie komunistów przed wojną pisano w latach PRL teksty utrzymane w propagandowym tonie, zob. np. S. Myśluborski-Wołowski, *Szkice grudziądzkie*, Gdynia 1964.

⁹ Zob. E. Sławińska, *Rola prasy grudziądzkiej lat 1918–1939 w kształtowaniu się kultury literackiej środowiska*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1980, t. 19, nr 3, s. 47–75; zob. także R. Michalski, *Obraz bolszewizmu i Rosji sowieckiej na łamach polskiej prasy pomorskiej w latach 1917–1939*, Toruń 1997.

część mieszkańców zdawała sobie sprawę z postępującego frontu. Z miasta uchodzili Niemcy, przejeżdżali przez nie także uciekinierzy ze Wschodu, z terenów zajętych już przez Armię Czerwoną¹⁰. 26 i 27 stycznia Grudziądz został otoczony, wtedy też rozpoczęła się bitwa o miasto, która trwała kilka tygodni.

W tym czasie w tragicznym położeniu znaleźli się mieszkańcy Grudziądza. Od połowy lutego w mieście nie było prądu, gazu, brakowało wody i produktów spożywczych¹¹. Próby ich zdobywania (np. w kolejkach do studni i pomp, po jedzenie) wiązały się z ryzykiem śmierci¹².

Żołnierze obu stron używali granatów, moździerzy, miotaczy ognia, do tego wysadzali kamienice, by w ten sposób torować drogę piechocie. W piwnicach budynków ukrywała się ludność, która w wyniku tych działań odnosiła rany bądź ginęła¹³. Jeden z żołnierzy niemieckich opisał, jak przerażająca była dla niego eksplozja granatu w piwnicy pełnej ludzi¹⁴. W piwnicach panował nieprawdopodobny ścisk, ukrywający się mieli przy sobie bagaże i pakunki, więc przebywanie w jednym pomieszczeniu z nieznajomymi, starcami i płaczącymi dziećmi powodowało nerwową atmosferę, starcia i kłótnie¹⁵. Koszmarne warunki bytowania w zimowych miesiącach wywoływały choroby, szczególnie wśród dzieci, głód i mróz potęgowały zniecierpliwienie¹⁶. Ponadto w piwnicach przesiadywali także walczący niemieccy żołnierze¹⁷. Joanna Podgórska wspominała, że gdy w lutym z kilkunastoosobową grupą na przedmieściach Grudziądza szukali dachu nad głową, zaznaczając, że wracają z niemieckiego obozu, lokatorzy piwnic nie chcieli ich przyjąć. Jednak, gdy w końcu się to udało, mieszkańcy postarali się dla nich o kartki żywnościowe¹⁸. 6 marca,

¹⁰ E. Wiśniewski, *Wspomnienia o wydarzeniach w czasie wyzwolenia Grudziądza w dniu 6 III 1945 r.*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 7 IV 2005, nr 14, s. 1; R. Kapka, *Moje wspomnienia z lat wojennych*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 22 IV 2005, nr 15, s. 1.

¹¹ W. Rezmer, *Walki o Grudziądz w 1945 roku* [w:] *Historia Grudziądza 1920–1945*, t. 2, red. R. Sudziński, Grudziądz 2012, s. 319–321.

¹² J. Krzyś, *Tak było...*, „Kalendarz Grudziądzki 2010”, 2009, s. 137; M. Daniel, *Wspomnienia z czasu wojny 1939–1945. Bydgoszcz–Horodło–Grudziądz*, wstęp i oprac. A. Burdziej, Toruń 2017, s. 180; H. Gąsiorowski, *Oblężenie i zdobycie Grudziądza przez wojska rosyjskie w lutym i marcu 1945 r. Kartki z dziennika*, „Głos Pomorza”, 12 III 1946, s. 3; W. Cieszyński, E. Wiśniewski, *Mijają lata, zostają wspomnienia. Grudziądz – 1945 r.*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 23 III 2017, nr 14, s. 2.

¹³ J. Krzyś, *Militarna przeszłość Grudziądza*, Grudziądz 2002, s. 234; W. Łatuszyński, *Nim zagrzmiały salwy salutu*, „Gazeta Pomorska – Magazyn”, 5–7 III 1982, s. 3.

¹⁴ K. Drozdowski, *Graudenz 1945. Ostatnie tchnienie*, Poznań 2014, s. 34.

¹⁵ H. Gąsiorowski, *Oblężenie i zdobycie Grudziądza przez wojska rosyjskie w lutym i marcu 1945 r. Kartki z dziennika*, „Głos Pomorza”, 6 III 1946, s. 5.

¹⁶ M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 181; W. Cieszyński, E. Wiśniewski, *Mijają lata...*, s. 2.

¹⁷ K. Drozdowski, *Graudenz 1945...*, s. 42.

¹⁸ Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego (AHM MPW), Relacja Joanny Podgórskiej, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/joanna-podgorska,1479.html> [dostęp 21 VII 2020 r.].

w dniu zakończenia walk, ludzie wyszli z piwnic w poszukiwaniu pożywienia i opału, co odbywało się na zasadzie „kto silniejszy, ten lepszy”¹⁹. Maria Daniel opisywała, że mimo niedogodności i piętrzących się codziennych problemów grudziądzanie pomagali sobie wzajemnie i okazywali sąsiedzką życzliwość²⁰.

Zbrodnie i tragiczne lata wojny powodowały, że wyczekiwano jej zakończenia. Koniec okupacji w mieście przyjęto z entuzjazmem. Aleksandra Szumowska i Henryk Gąsiorowski z radością witali żołnierzy sowieckich wchodzących do grudziądzkich piwnic wiosną 1945 r.²¹ Uważano, że „nadeszła wreszcie tak upragniona i wyczekiwana przez grudziądzan chwila. Wolność! [...] wstępowało we wszystkich nowe życie”²². Po zdobyciu Grudziądza odbył się wiec, na którym zagrano *Mazurka Dąbrowskiego*, co było powodem ogromnego wzruszenia²³. Mieszkańcy przygotowali biało-czerwone flagi, które wywieszano na budynkach²⁴. Członkowie rządowych grup operacyjnych donosili o entuzjastycznych nastrojach, radość miała wzbudzać obecność przedstawicieli polskich władz²⁵.

Część mieszkańców mogła zdawać sobie sprawę z charakteru obecności Armii Czerwonej. Edmund Ciak, były akowiec, twierdził: „Myśmy o zamiarach kacapów dobrze wiedzieli. Mieliśmy przed wkroczeniem ich na nasze tereny większego pietra niż [przez] całą wojnę przed Niemcami”²⁶ [pisownia poprawiona – przyp. R.Ł.]. Podobne uczucia mogli żywić także ludzie niezwiązani z podziemiem. Kilka tygodni po wejściu Armii Czerwonej Antonina Kochanowska przekonała się, że przecucie jej nie oszukało: „[...] nie tak przedstawiali sobie ludzie to nasze wybawienie, chociaż ja tak sobie wyobrażałam”²⁷. O tym, że większość społeczeństwa jednak nie zdawała sobie sprawy z tego, jak będzie wyglądać rzeczywistość, pisała M. Daniel: „Nie przypuszczał jednak nikt z nas, jak bardzo pomyliliśmy się, licząc na pełny powiew wolności dla naszego narodu. Jak bardzo zagmatwanie potoczyły się losy naszej »radziecko-wyzwoleńczej« historii, kiedy to wpadliśmy dosłownie spod hitlerowskiego jarzma pod drugie, okrutne jarzmo bolszewizmu...”²⁸.

¹⁹ E. Wiśniewski, *Wspomnienia...*, s. 2.

²⁰ M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 179.

²¹ Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej” (dalej: FAPAK), K: 218/218 Pom., Teczka osobowa Aleksandry Szumowskiej, Relacja uczestniczki walk o niepodległość, b.d., k. 6; H. Gąsiorowski, *Oblężenie i zdobycie Grudziądza przez wojska rosyjskie w lutym i marcu 1945 r. Kartki z dziennika*, „Głos Pomorza”, 9 III 1946, s. 3.

²² M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 179.

²³ *Pamiętnik pisany w piwnicy*, „Kalendarz Grudziądzki 2010”, 2009, s. 145.

²⁴ W. Cieszyński, E. Wiśniewski, *Mijają lata...*, s. 5.

²⁵ M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy ludowej w powiecie grudziądzkim (1945–1950)*, „Rocznik Grudziądzki” 1977, t. 7, s. 76.

²⁶ FAPAK, M. 1040/1786, Teczka osobowa Edmunda Ciaka, Relacja Edmunda Ciaka z Grudziądza, Grudziądz, 25 IV 2000 r., k. 44.

²⁷ *Pamiętnik pisany w piwnicy...*, s. 143.

²⁸ M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 188.

W momencie podchodzenia wojsk sowieckich mieszkańcy nie pozostawali bierni. Niemcy, w obliczu zbliżającego się frontu, demontowali zakłady przemysłowe, by uniemożliwić ich szybkie uruchomienie. Polscy robotnicy z Fabryki Maszyn Rolniczych w Grudziądzu starali się we własnym zakresie uratować wyposażenie przed wywiezieniem²⁹, a członkowie podziemia uchronili przed zniszczeniem sieć wodociągową i gazową³⁰. Grudziądzanie pomagali strażakom gasić pożary, uniemożliwiali zdetonowanie ładunków wybuchowych w obiektach przecinając lonty (np. w „PePeGe”, „Unii”, gazowni i elektrowni)³¹. W trakcie walk o miasto z pomocą spieszyli lekarze, pracownicy miejskiego szpitala. Budynek był bombardowany, pozbawiony wody, zabiegi i operacje przeprowadzano przy świecach, więc warunki były niezwykle trudne i niebezpieczne³². W pierwszych dniach marca utworzono punkt sanitarny Czerwonego Krzyża, który zajmował się rannymi żołnierzami i cywilami, wydobywaniem zasypanych spod gruzów i chowaniem zmarłych³³.

Uczestniczono również w działaniach wojennych. Wchodzącym oddziałom Armii Czerwonej wskazywano przejścia i punkty, w których ukrywali się Niemcy³⁴. W pomoc włączały się kobiety, które odpowiadały za prace gospodarskie, przygotowywały posiłki, prały i naprawiały odzież żołnierską, a także wchodziły w skład personelu szpitalnego³⁵.

Ważną kwestią, która pojawia się od pierwszych chwil obecności sowieckich oddziałów, jest zmuszanie do pracy. Podczas oblężenia Polacy byli wykorzystywani przy przesuwaniu dział, nosili amunicję, co było bardzo ryzykowne³⁶. Funkcjonariusze milicji potwierdzali, że mieszkańcy bardzo źle odbierali łapanki na ulicach, a nawet wyciąganie z domów i prowadzenie do pracy, która trwała do dwunastu godzin dziennie, co przypominało wręcz prace przymusowe. Zatrzymani nie otrzymywali za to ani wynagrodzenia, ani wyżywienia³⁷. Szczegółowo taką historię opisała M. Daniel³⁸. Milicjanci bardzo źle znosili ko-

²⁹ Z. Kuras, *Sto lat „Agromet-Unii” Fabryki Maszyn Rolniczych w Grudziądzu (1882–1982)*, Toruń–Grudziądz 1982, s. 127–129.

³⁰ W. Łatuszyński, *Nad grudziądzkim ratuszem flagi wolności*, „Gazeta Pomorska”, 6 III 1985, s. 3.

³¹ *Ibidem*; H. Hirsz, *Front ludzi bez mundurów*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 4 III 1970; Z. Kuras, *Sto lat...*, s. 128–129.

³² H. Hirsz, *Front ludzi...; (maw.), Suplement do życiorysu. Dr Salomea Sujkowska*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 7 VII 1992; W. Szulz, *Biały orzeł i Hipokrates*, „Nowości”, 17 V 1996.

³³ R. Byner, *Od 80 lat z pomocą humanitarną*, „Kalendarz Grudziądzki 1999”, 1999, s. 115.

³⁴ W. Łatuszyński, *Z dziejów okupacyjnych Grudziądza (1939–1945)*, „Rocznik Grudziądzki” 1960, t. 1, s. 204.

³⁵ *Idem*, *Nad grudziądzkim ratuszem flagi wolności*, „Gazeta Pomorska”, 6 III 1985, s. 3–4.

³⁶ W. Rezmer, *Walki o Grudziądz w 1945 roku...*, s. 323.

³⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy (dalej: AIPN By), 203/61, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 9 IV 1945 r. do 15 IV 1945 r., Grudziądz, 23 IV 1945 r., k. 4–5; *ibidem*, [Pismo Komendanta MO Jana Stróżyka], b.d., k. 10.

³⁸ M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 189 i n.

nieczność uczestniczenia w zatrzymaniach. Dochodziło do tego, że sami szli pracować, by oszczędzić dzieci, kobiety i starców³⁹. Do takich zatrzymań dochodziło przez wiele miesięcy na terenie całego powiatu.

Waldemar Rezmer sugerował, że niemiecka antysowiecka propaganda sprawiła, że niewielu Polaków ofiarowało pomoc wkraczającym oddziałom armii sowieckiej⁴⁰. J. Krzyś z kolei uważał, że pomagało jej „wielu mieszkańców”⁴¹, tak twierdził również adiutant komendanta grudziądzkiej twierdzy⁴².

Po ciężkich walkach w stolicy powiatu ostatecznie 6 marca komendant twierdzy gen. mjr Fricke podpisał akt bezwarunkowej kapitulacji⁴³. Miasto zostało niemal całkowicie zniszczone⁴⁴. W powiecie straty szacowano na ponad 10 mln zł wartości przedwojennej. Obliczono, że zniszczeniu uległo 3557 budynków mieszkalnych i gospodarczych, co dawało 25 proc. ogólnej liczby⁴⁵.

Po ostatecznym wyparciu Niemców na powiat grudziądzki składały się: Grudziądz oraz Łasin i Radzyń (jako gminy miejskie), a także Grudziądz-wieś, Świecie n. Osą, Radzyń-wieś, Gruta, Łasin-wieś, Mokre, Rogóźno (jako gminy wiejskie)⁴⁶. Od tego czasu sowieckie władze wojskowe, członkowie Polskiej Partii Robotniczej (PPR), oraz polskie urzędy i aparat bezpieczeństwa skupiły uwagę przede wszystkim na instalowaniu reżimu.

Komuniści posługiwali się agresywną propagandą, by przedstawiać ustrój komunistyczny w jak najlepszym świetle. To istotny aspekt ówczesnej rzeczywistości, związany z kształtowaniem postaw i nastrojów. Dużą rolę odgrywała w tym też prasa. Od końca marca pracował w Grudziądzu kierownik tutejszego Urzędu Informacji i Propagandy, Mieczysław Kunicki, który wiosną narzekał, że nie było gazet przeznaczonych dla chłopca i inteligenta⁴⁷. Jednak od kwiet-

³⁹ AIPN By, 203/61, [Pismo komendanta MO Jana Stróżyka], b.d., k. 9.

⁴⁰ W. Rezmer, *Walki o Grudziądz w 1945 roku...*, s. 323.

⁴¹ J. Krzyś, *Tak było...*, s. 138.

⁴² K. Drozdowski, *Graudenz 1945...*, s. 50.

⁴³ W. Rezmer, *Walki o Grudziądz w 1945 roku...*, s. 299, 306–307, 318.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 237; S. Myśliborski-Wołoski, *Szkice grudziądzkie...*, s. 96–97.

⁴⁵ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: APT), Powiatowa Rada Narodowa w Grudziądzu (dalej: PRNG), 1, Sprawozdanie z działalności Powiatowej Komisji Odbudowy Wsi pow. grudziądzkiego, b.d., k. 31.

⁴⁶ Z. Otremba, *Gmina Grudziądz. Historia i współczesność*, Gdańsk 2015, s. 40; Kalendarium powiatu zob. Z. Otremba, *Grudziądz. Kronika powiatu*, Gdańsk 2010. Na temat instalowania władzy komunistycznej na tym terenie zob. M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy...*, s. 75–110.

⁴⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Ministerstwo Informacji i Propagandy w Warszawie (dalej: MliP), 609, [Protokół ze zjazdu kierowników miejskich i powiatowych urzędów informacji i propagandy województwa pomorskiego z 18 i 19 IV 1945 r.], k. 13, 18. W grudniu w Powiatowym i Miejskim Oddziale Informacji i Propagandy w Grudziądzu pracowało łącznie dwanaście osób; *ibidem*, 319, Lista personalna powiatowych i miejskich oddziałów informacji i propagandy według stanu na 1 XII 1945 r., k. 18.

nia ukazywały się „Wiadomości Grudziądzkie”, od maja ich miejsce zajął „Głos Grudziądzki”, który z kolei we wrześniu został zastąpiony przez „Głos Pomorza”, gazetę socjalistów⁴⁸. Wychwalano w nich rewolucję bolszewicką, drukowano relacje z działalności PPR i PPS, przemówienia Józefa Stalina i innych czołowych komunistów. Przekonywano, że Polska odzyskała niepodległość i panuje w niej wolność i demokracja. Drukowano także apele do robotników zawierające treści skierowane przeciwko podziemiemu antykomunistycznemu⁴⁹.

Podobnie wyglądało to na akademiach, oficjalnych uroczystościach *etc.* Pierwszy wiec w powiecie odbył się 9 lutego w Radzynie. Opowiadano na nim o założeniach partii komunistycznej, braterstwie z Armią Czerwoną *etc.*⁵⁰ W Grudziądzu pierwsze publiczne zebranie odbyło się 9 marca – zostało przygotowane przez oficerów politycznych Armii Czerwonej⁵¹. Wznoszono na nim okrzyki na cześć Stalina, zaznaczano, że Armia Czerwona przyniosła wyzwolenie, mówiono o sojuszu z ZSRS, zagrano też hymn Związku Sowieckiego⁵². Odbywały się spotkania przygotowywane przez PPR we wsiach na terenie całego powiatu, w miastach organizowano wiece w zakładach przemysłowych⁵³; okazją było choćby zdobycie Gdyni i Gdańska⁵⁴, koniec wojny⁵⁵, utworzenie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (TRJN)⁵⁶, rocznica ogłoszenia Manifestu PKWN⁵⁷ czy wybuchu rewolucji bolszewickiej⁵⁸. W kwietniu w centrum miasta odbył się uroczysty pogrzeb poległych żołnierzy Armii Czerwonej⁵⁹. Tezy wygłaszane na tego typu wydarzeniach były ściśle nadzorowane m.in. przez Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy⁶⁰. Krytykowano rządy sanacyjne

⁴⁸ Więcej zob. S. Poręba, „Wiadomości Grudziądzkie” i „Głos Grudziądzki” – pierwsze grudziądzkie pisma po II wojnie światowej, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądzki”, 6 IV 2005, nr 13, s. 1–3.

⁴⁹ „Głos Pomorza”, 20 XII 1945, s. 3.

⁵⁰ R. Kozłowski, *Ruch robotniczy w Grudziądzu w latach 1945–1948*, Grudziądz 1978, s. 8.

⁵¹ APB, KP PPR, 11, Sprawozdanie Andrysiaka Jana, Grudziądz, 18 III 1945 r., k. 12.

⁵² R. Kozłowski, *Ruch robotniczy w Grudziądzu...*, s. 9. Kozłowski przez pomyłkę podał datę 9 lutego; *Pamiętnik pisany w piwnicy...*, s. 145; APB, Komitet Miejski PPR w Grudziądzu (dalej: KM PPR G), 10, [Relacja z wiecu], k. 93–94.

⁵³ R. Kozłowski, *Ruch robotniczy w Grudziądzu...*, s. 10.

⁵⁴ *Święto narodowe w Grudziądzu*, „Wiadomości Grudziądzkie”, 7 IV 1945, s. 1–2.

⁵⁵ APB, KM PPR G, 10, Sprawozdanie z działalności sekretarza miejskiego PPR w Grudziądzu za czas 14 IV–10 V 1945 r., b.d., k. 89.

⁵⁶ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe od 28 VI 1945 r. do 8 VI[I] 1945 r., Grudziądz, 8 VII 1945 r., k. 47.

⁵⁷ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe od 18 VII 1945 r. do 28 VII 1945 r., Grudziądz, 28 VII 1945 r., k. 73.

⁵⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 26 od 28 X 1945 r. do 8 XI 1945 r., Grudziądz, 8 XI 1945 r., k. 143.

⁵⁹ Z. Otremba, *Grudziądz. Kronika miasta*, Gdańsk 2007, s. 90.

⁶⁰ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 6 Sekcji 3 od 28 VIII 1945 r. do 9 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 17.

i II RP, przekonywano o konieczności współpracy i przyjaźni z ZSRS, oddawano cześć żołnierzom sowieckim⁶¹. Ponadto w szkołach organizowano pogadanki o marksizmie-leninizmie⁶². Wiosną na teren powiatu przybyli przedstawiciele Zarządu Głównego Związku Walki Młodych (ZWM), komunistycznej organizacji młodzieżowej, którzy zakładali lokalne struktury. Związek organizował wiece i spotkania w fabrykach propagujące ustrój komunistyczny⁶³.

Nie sposób ocenić jaki wpływ miała propaganda na społeczność w regionie. Jednak o krytycznym stosunku do treści pojawiających się w prasie świadczy głos jednego z członków PPS na zjeździe partyjnym. Zauważył, że gazety pisały wyłącznie pozytywnie o sytuacji w Polsce, a według niego wcale tak nie było⁶⁴. UB wskazywał, że w powiecie gazety prorządowe były niemal niedostępne, przez co mieszkańcy pozostawali „niewyrobieni politycznie”⁶⁵, a kierownik lokalnego Urzędu Informacji i Propagandy stwierdzał, że nikt nie chciał kupować komunistycznego tygodnika „Wolna Polska”⁶⁶. Młodzież buntowała się przeciwko propagandzie w szkołach⁶⁷.

Co ważne, kierownik Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Grudziądzu bardzo źle oceniał komunistyczną pracę propagandową w Grudziądzu, rozwijać się miała za to w powiecie⁶⁸, ale zdaniem prezydenta Grudziądza Franciszka Mówińskiego i instruktora Komitetu Wojewódzkiego PPR była słaba⁶⁹. Potwierdzać to może kompletna stagnacja w kwestii świetlic, które władze chciały tworzyć w terenie. Na jesiennym zebraniu kierowników ośrodków, zamiast dwudziestu pięciu, zjawilo się czterech, w związku z czym nie podjęto żadnej dyskusji⁷⁰. W tym czasie na omawianym terenie pojawiły się pisma katolickie, które były sprzedawane, a także rozdawane za darmo, i cieszy-

⁶¹ AAN, MliP, 366, [Sprawozdania z wieców, imprez, manifestacji i zebrań – Grudziądz], k. 45, 63–64, 104.

⁶² M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 227.

⁶³ *Ruch młodzieżowy w Grudziądzu 1945–1948*, Grudziądz–Toruń 1983, s. 3–6.

⁶⁴ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 12 od 28 X 1945 r. do 8 XI 1945 r., Grudziądz, 8 XI 1945 r., k. 44.

⁶⁵ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 4 Sekcji 3 od 9 VII 1945 r. do 18 VIII 1945 r., k. 11; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 5 Sekcji 3 od 18 VIII 1945 r. do 28 VIII 1945 r., Grudziądz, 28 VIII 1945 r., k. 14.

⁶⁶ AAN, MliP, 609, Sprawozdanie ze zjazdu kierowników miejskich i powiatowych oddziałów informacji i propagandy, który odbył się 15 VI 1945 r. w Urz[ędzie] Inf[ormacji] i Prop[agandy], k. 28.

⁶⁷ M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 227.

⁶⁸ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 22 od 18 IX 1945 r. do 28 IX 1945 r., Grudziądz, 28 IX 1945 r., k. 111.

⁶⁹ APB, Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy (dalej: UWP By), 584, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 VII 1945 r., k. 5; *ibidem*, Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Grudziądzu (dalej: KP PPR G), 11, Sprawozdanie nr 4, Grudziądz, 24 VII 1945 r., k. 126.

⁷⁰ *Ibidem*, KP PPR G, 8, Sprawozdanie, Grudziądz, 14 XI 1945 r., b.p.

ły się popularnością, więc mieszkańcy nie byli skazani, przynajmniej w jakimś stopniu, wyłącznie na komunistyczny przekaz⁷¹.

W pierwszych tygodniach po zakończeniu okupacji niemieckiej był wyraźny entuzjazm związany z podnoszeniem z ruin miast i miasteczek czy odbudowywaniem przemysłu i infrastruktury. Polacy wracali do zajęć i na stanowiska, które zajmowali przed wybuchem wojny⁷². W Grudziądzu pracownicy ofiarne przywracali do życia m.in. Zakłady Przemysłu Gumowego, Herzfeld-Victorius, Fabrykę Maszyn Rolniczych „Unia”, Elektrownię Miejską, Wodociągi Miejskie⁷³. Ogromne poświęcenie potwierdza to, że przez pierwsze miesiące nie otrzymywali wynagrodzenia za pracę⁷⁴. Już 10 marca zebrali się kolejarze, którzy przystąpili do porządkowania terenu grudziądzkiego węzła kolejowego⁷⁵. Robotnicy grudziądzkich zakładów jeździli na teren Niemiec, by stamtąd przywozić niezbędne urządzenia⁷⁶. Podejmowano też ogromne ryzyko, np. kolejarze podstępem odzyskiwali tabor zarekwirowany już przez Sowieców⁷⁷. Powołano straż pożarną, która oprócz gaszenia pożarów uczestniczyła w rozminowywaniu miasta, budowie prowizorycznego mostu na Wiśle *etc.*⁷⁸

Ludność angażowała się na wielu płaszczyznach szeroko rozumianego życia społecznego, od pszczelarstwa, przez kulturę i sport, po stowarzyszenia i spółdzielnie⁷⁹. Przywracano nauczanie w szkołach, w których brakowało sprzętów,

⁷¹ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 6 Sekcji 3 od 28 VIII 1945 r. do 9 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 17; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji na miasto i powiat Grudziądz od 18 IX 1945 r. do 28 IX 1945 r., k. 32.

⁷² Na przykład większość zatrudnionych w 1945 r. pracowników fabryki „Unia” była dawnymi robotnikami zakładu; zob. „Unia” *Fabryka Maszyn dawn. A. Ventzki w Grudziądzu*, „Głos Grudziądza”, 8 IX 1945, s. 4. Powojenne szkolnictwo w powiecie odbudowywała stara kadra nauczycielska, zob. M. Tężycki, *Zarys szkolnictwa w Grudziądzu w latach 1920–1970*, Toruń 2006, s. 76. W administracji pracę podjęli przedwojenni urzędnicy, zob. M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy...*, s. 102. Klub „Wisła” również reaktywowali przedwojenni działacze, zob. R. Byner, *Wzór waleczności*, „Kalendarz Grudziądzki 2014” 2013, s. 146, 148.

⁷³ E. Chmielewski, *Obłężenie i wyzwolenie Grudziądza w 1945 r.*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 9 III 2005, nr 9, s. 1–3; *Grudziądz odbudowuje przemysł*, „Ziemia Pomorska”, 3 IX 1946, s. 5; F. Zieliński, *1 maja 1945–1955 w GZPG*, „Głos Załogi”, 1 V 1955. Na temat uruchamiania przemysłu zob. także B. Głębowicz, *Polska Partia Robotnicza w Grudziądzu i w powiecie grudziądzkim w latach 1945–1948*, „Rocznik Grudziądzki” 1963, t. 3.

⁷⁴ S. Myśluborski-Wołoski, *Szkice grudziądzkie...*, s. 98; Z. Kuras, *Sto lat...*, s. 134.

⁷⁵ H. Turski, *Wspomnienia kolejarskie*, Grudziądz 2003, s. 7–10.

⁷⁶ B. Głębowicz, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 179.

⁷⁷ M. Wiśniewski, *Stacja kolejowa Grudziądz*, Grudziądz 2017, s. 38–39.

⁷⁸ E. Chmielewski, Z. Gonkowski, *Z dziejów straży pożarnej w Grudziądzu*, „Kalendarz Grudziądzki 2001” 2001, s. 99.

⁷⁹ Np. M. Ambrosius-Okońska, *Dzieje pszczelarstwa w regionie*, „Kalendarz Grudziądzki 2013” 2012, s. 170; *Calendarium Grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki 2012” 2011, s. 27; *Calendarium Grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki 2015” 2014, s. 34, 42; Z. Zawadzki, *Rzemiosło grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki 2004” 2003, s. 89; T. Rauchfleisz, *95-lecie Spółdzielni Mieszkaniowej w Grudziądzu*, „Kalendarz Grudziądzki 1999” 1999, s. 96; S. Myśluborski-Wo-

pomocy naukowych, zaplecza higieniczno-sanitarnego, w remontowaniu gmachów brali udział nauczyciele i uczniowie⁸⁰.

Za przykład może posłużyć aptekarz Jan Stenzel, działacz społeczno-polityczny, który przed wojną udzielał się m.in. w Bractwie Kurkowym, Związku Ziem Zachodnich, Funduszu Obrony Narodowej. Wsydłony podczas okupacji, w 1945 r. wrócił do Grudziądza i swojego majątku pod miastem. Uruchoił ponownie aptekę, angażował się społecznie, m.in. wybrany został na członka Rady Powiatu i Powiatowej Rady Narodowej (PRN). W kolejnych latach, jako „element niepewny”, był represjonowany wraz z rodziną przez UB⁸¹. Grudziądzki żandarm Władysław Tokarski po wybuchu wojny walczył w południowo-wschodniej Polsce i dostał się do sowieckiej niewoli. Dzięki ucieczce uniknął tragicznego losu polskich oficerów zamordowanych w Katyniu. Powrócił do Grudziądza, przeżył okupację i mimo wcześniejszych doświadczeń z Armią Czerwoną w marcu 1945 r. zgłosił się do powstających władz, które przydzieliły go do milicji⁸².

Obraz nie był jednak tak jednoznaczny. Mieszkający w Grudziądzu Feliks Balon w okresie II RP był sympatykiem ruchu narodowego, z jego ramienia był radnym miejskim, należał do Katolickiego Towarzystwa Robotników Polskich. Po wojnie m.in. z powodów ideologicznych odrzucił możliwość uczestnictwa w życiu politycznym⁸³. Podobnie było w wypadku osób zaangażowanych w konspirację podczas okupacji niemieckiej. E. Ciak na wieść o rozwiązaniu AK, wiosną 1945 r. wraz z innymi konspiratorami całą posiadaną broń zatopił w moczarach. Zaniechanie dalszej aktywności tłumaczył tym, że posiadał wówczas rodzinę i dla niej postanowił żyć w spokoju⁸⁴. Stanisław Kamiński został aresztowany przez NKWD i wywieziony do ZSRS. Po powrocie w czerwcu 1945 r. do Grudziądza nie włączył się w prace niepodległościowe z uwagi, jak podawał, na słabe zdrowie i po „logicznym przemyśleniu” sprawy⁸⁵.

łowski, *Szkice grudziądzkie...*, s. 106; R. Byner, *Wzór waleczności...*, s. 146–147; H. Kamiński, *Teatr w Grudziądzu po 1945 r.*, „Kalendarz Grudziądzki 2012” 2011, s. 135; AHM MPW, Relacja Janiny Mireckiej-Maciejewskiej, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/janina-mirecka-maciejewska,1661.html> [dostęp 21 VII 2020 r.].

⁸⁰ M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 189, 219; R. Byner, *120-lecie „Trójki”*, „Kalendarz Grudziądzki 2013” 2012, s. 78; R. Nowak, „Królewskie” Liceum, „Kalendarz Grudziądzki 2001” 2001, s. 119. Zob. także M. Tężycki, *Zarys szkolnictwa...*; M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy...*, s. 89.

⁸¹ Zob. A. Stenzel, *Nestor farmaceutów*, „Kalendarz Grudziądzki 2014” 2013, s. 123–130.

⁸² R. Byner, *Żandarm z góralskim rodowodem*, „Kalendarz Grudziądzki 2015” 2014, s. 193, 195.

⁸³ FAPAK, M: 684/1345 Pom, Teczka osobowa Feliksa Balona, Biografia-relacja spisana przez Jerzego Balona, Grudziądz, 5 VIII 1989 r., k. 12.

⁸⁴ *Ibidem*, M: 1040/1786 Pom, Teczka osobowa Edmunda Ciaka, Relacja Edmunda Ciaka z Grudziądza, Grudziądz, 25 IV 2000 r., k. 45.

⁸⁵ *Ibidem*, M. 17/626 Pom, Teczka osobowa Stanisława Kamińskiego, [Biogram Stanisława Kamińskiego], Toruń, 10 XI 1992 r., k. 4.

W tworzenie administracji, instytucji państwowych czy partii włączali się byli akowcy. Być może uważali, że w ten sposób będą mieli wpływ na kształt budowanej Polski. Podejmowali pracę w grudziądzkim Zarządzie Miejskim⁸⁶, Miejskim Przedsiębiorstwie Wodociągów i Kanalizacji⁸⁷, Starostwie Powiatowym⁸⁸, Polskich Kolejach Państwowych⁸⁹, a niektórzy w MO⁹⁰ (inną sprawą był akces na polecenie przełożonych⁹¹). Aktywnym członkiem PPS został Alfons Lackowski, a PPR Włodzimierz Urbański, który ponadto miał pełnić funkcję cenzora na miasto Grudziądz⁹².

Bezpieka odnotowywała, że osoby nieprzychylnie ustosunkowane do nowej władzy starały się podejmować pracę w administracji⁹³. Taka sytuacja miała miejsce np. w Zarządzie Miejskim w Grudziądzu⁹⁴.

W tym kontekście niezwykle ciekawym zagadnieniem jest działalność partii politycznych i ich rozwój w pierwszych powojennych latach. Mimo że w 1945 r. PPR czy PPS w oczach lokalnego społeczeństwa nie musiały uchodzić jeszcze za wszechwładne, to jednak wiele wskazywało na to, że mogły być w przyszłości partiami władzy. W przypadku PPR rodzi się pytanie czy osoby zapisujące się do niej były komunistami? Piotr Gontarczyk stawiał hipotezę, że w 1948 r. większość członków terenowych struktur należała do niej ze względu na płynące z tego tytułu profity⁹⁵. Zjawisko to obecne było również na terenie

⁸⁶ T. Jaszowski, *Materna Helena* [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, cz. 1, red. H. Maciejewska-Marcinkowska, E. Zawacka, Toruń 1994, s. 138.

⁸⁷ E. Rafiński, *Stanisławski Władysław* [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, cz. 6, red. E. Skerska, Toruń 2004, s. 159.

⁸⁸ T. Jaszowski, *Neumann Aleksander* [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej...*, cz. 1, s. 153.

⁸⁹ FAPAK, M: 793/1437 Pom, Teczka osobowa Wojciecha Ziętarskiego, [Życiorys], Grudziądz, 7 II 1998 r., s. 2.

⁹⁰ T. Jaszowski, *Roszczyńska Konstancy* [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej...*, cz. 1, s. 182; T. Jaszowski, *Wawrzynkowski Edward* [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej...*, cz. 1, s. 217; B. Siwiec, *Wrócili po śmierć. Kulisy zabójstwa III Komendanta Inspektoratu Armii Krajowej w Grudziądzu Józefa Sierosławskiego*, „Przegląd Bydgoski. Humanistyczne czasopismo naukowe” 2007, R. 18, s. 71. Bartłomiej Siwiec sugeruje, że powodem wstąpienia Burczyka do milicji była możliwość wykonania wyroku na rzekomym zdrajcy Józefie Sierosławskim.

⁹¹ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 25 od 18 X 1945 r. do 28 X 1945 r., Grudziądz, 28 X 1945 r., k. 128; R. Byner, *Żandarm...*, s. 195.

⁹² B. Siwiec, *Wrócili po śmierć...*, s. 76–77.

⁹³ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe od 8 V do 18 V 1945 r., Grudziądz, 19 V 1945 r., k. 19.

⁹⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe od 28 VI 1945 r. do 8 VII 1945 r., Grudziądz, 8 VII 1945 r., k. 48.

⁹⁵ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza w latach 1944–1948 jako partia władzy. Pozaideologiczne motywy akcesu do partii komunistycznej* [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Róckicki, Warszawa 2016, s. 54.

województwa pomorskiego i bardzo ważną rolę odgrywały pozaideowe przyczyny wstępowania do organizacji politycznych⁹⁶. Burmistrz Łasina, członek PPR, miał najprawdopodobniej kontakty z podziemiem antykomunistycznym i do partii wstąpił w celach wywiadowczych⁹⁷. Komendant powiatowy MO mówił o sobie, że „przyczepił się do PPR”, być może w partykularnych celach, a kierownika Referatu Śledczego UB określano jako zdecydowanie negatywnie nastawionego do partii komunistycznej⁹⁸. Na konferencji sekretarzy partyjnych z terenu powiatu jeden z nich zaznaczał, że do partii „wciskają się złe czynniki”⁹⁹. W marcu, gdy odbyło się spotkanie partyjne PPR na terenie Zakładów Użyteczności Publicznej w Grudziądzu, pojawiło się osiemdziesięciu pracowników. Ich obecność najpewniej wynikała z chęci poprawy własnej sytuacji bytowej, bowiem – jak referowano – „pracownicy zwracają się z prośbą do partii, by poparła słuszne ich żądania i poczyniła kroki w celu zapobiegania głod[owi]”¹⁰⁰. Komórki partyjnej jednak wówczas nie powołano¹⁰¹. Podobny problem dotyczył innych organizacji; zdaniem UB do PPS w Łasinie wstępowały osoby „niepowołane”¹⁰².

Ciężko określić ilu ideowych komunistów czy osób w ogóle popierających ustrój komunistyczny zapisało się do partii, np. (najprawdopodobniej) w Mniszku, według słów Franciszka Bogdanowicza, sekretarza KP PPR w Grudziądzu, działało zaledwie kilku byłych członków KPP¹⁰³. Tym niemniej w ciągu roku coraz więcej osób wstępowało w szeregi PPR. W Grudziądzu w maju partia liczyła 362 członków, we wrześniu – 653, a w grudniu już 800¹⁰⁴. W powiecie w kwietniu było ich 383, a we wrześniu – 896¹⁰⁵.

Mimo tego, jak zauważała tutejsza bezpieka, partia wykazywała słabą aktywność, co najpewniej wynikało właśnie ze słabych kadr¹⁰⁶. Podobnie było

⁹⁶ R. Kozłowski, *Partie polityczne w województwie pomorskim (1945–1950)*, Toruń 1991, s. 22.

⁹⁷ *Sprawozdanie dekadowe nr 12 od dnia 8 czerwca do dnia 18 czerwca 1945 r., Grudziądz, 18 VI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty–grudzień 1945)*, red. nauk. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, wstęp P. Rybarczyk, wybór i oprac. K. Bartosik i inni, Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010, s. 146.

⁹⁸ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 13 od 18 VI 1945 r. do 28 VI 1945 r., Grudziądz, 28 VI 1945 r., k. 44.

⁹⁹ APB, KP PPR G, 10, Protokół Sekretarza Komitetu Powiatowego PPR w Grudziądzu, b.d., k. 270.

¹⁰⁰ *Ibidem*, KM PPR G, 15, Protokół, Grudziądz, 24 III 1945 r., b.p.

¹⁰¹ *Ibidem*, KP PPR G, 11, Sprawozdanie PPR pow. grudziądzkiego, b.d., k. 16.

¹⁰² AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 10 od 18 V do 28 V 1945 r., Grudziądz, 28 V 1945 r., k. 22.

¹⁰³ APB, KM PPR G, 10, Sprawozdanie z Grupy Grudziądz, Grudziądz, 18 III 1945 r., k. 7.

¹⁰⁴ R. Kozłowski, *Ruch robotniczy w Grudziądzu...*, s. 12.

¹⁰⁵ *Idem*, *Partie polityczne...*, s. 27.

¹⁰⁶ Zob. np. *Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 KW na pow. Grudziądz od dnia 10 VII do dnia 19 VII 1945 r., Grudziądz, 19 VII 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 179; AIPN By, 050/1,

z różnego rodzaju politycznymi organizacjami. ZWM dobrze miał radzić sobie w Grudziądzu, natomiast jesienią w powiecie jego struktury chyliły się ku rozpadowi¹⁰⁷. We wrześniu zwołano spotkanie Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, na którym pojawiło się raptem piętnaście osób; winą za to obarczono organizatorów, którzy za późno poinformowali miejscowych o spotkaniu¹⁰⁸. Może to być rzeczywisty powód fatalnej frekwencji, nie można jednak wykluczyć rzeczywistego nikłego zainteresowania.

W zasadzie przez cały rok lokalne władze nie stwierdziły jawnej aktywności antykomunistycznej na terenie Grudziądza i powiatu, nie odnotowano wrogich napisów na murach, ulotek i czasopism¹⁰⁹. W maju zatrzymano dwóch mężczyzn: jednego za agitację przeciw reformie rolnej¹¹⁰, drugiego za wrogi stosunek do ustroju i rządu¹¹¹. W lipcu starosta wykazał w sprawozdaniu trzy dochodzenia w sprawach politycznych¹¹², a od sierpnia do grudnia nie wymieniał w pismach przestępstw politycznych i przeciwko władzom¹¹³. W grudniu F. Mówiński podawał w statystyce trzy przestępstwa polityczne i cztery przeciwko władzom i urządzeniom¹¹⁴. Kierownik lokalnego Urzędu Informacji i Propagandy potwierdzał, że nie rejestrował przejawów działalności antykomu-

Sprawozdanie dekadowe nr 29 za okres od 28 XI 1945 r. do 8 XII 1945 r., Grudziądz, 8 XII 1945 r., k. 175.

¹⁰⁷ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 25 od 18 X 1945 r. do 28 X 1945 r., Grudziądz, 28 X 1945 r., k. 131.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 7 Sekcji 3 od 9 IX 1945 r., do 19 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 22.

¹⁰⁹ APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 47; *ibidem*, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 67; *ibidem*, 584, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 VII 1945 r., k. 5; *ibidem*, 589, Sprawozdanie za wrzesień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 X 1945 r., k. 49; *ibidem*, 592, Sprawozdanie za miesiąc listopad 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 86; *ibidem*, 593, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc grudzień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 XII 1945 r., k. 76.

¹¹⁰ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe od 8 V do 18 V 1945 r., Grudziądz, 19 V 1945 r., k. 19.

¹¹¹ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 10 od 18 V do 28 V 1945 r., Grudziądz, 28 V 1945 r., k. 22.

¹¹² APB, UWP By, 600, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc lipiec 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 VIII 1945 r., k. 14.

¹¹³ *Ibidem*, 588, Sprawozdanie o sytuacji aprowizacyjnej za czas od 1–31 VIII 1945 r. Wydziału Aproprowizacji i Handlu Starostwa Powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 IX 1945 r., k. 43; *ibidem*, 589, Sprawozdanie za wrzesień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 X 1945 r., k. 49; *ibidem*, 591, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 50; *ibidem*, 592, Sprawozdanie za miesiąc listopad 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 86; *ibidem*, 593, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc grudzień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 XII 1945 r., k. 75.

¹¹⁴ *Ibidem*, 583, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 2 I 1946 r., k. 55.

nistycznej. Co jednak – jego zdaniem – nie gwarantowało, że przeciwników ustroju nie było. Mogli po prostu się nie ujawniać¹¹⁵.

Nie sposób odgadnąć, jak niektóre urzędy interpretowały „antykomunistyczną działalność”, bowiem w materiałach odnajdujemy jej przykłady. Silna była ona zwłaszcza w miejscowościach położonych przy granicy z powiatem wąbrzeskim¹¹⁶.

Odnotowywano niechęć do ustroju wśród młodzieży. Bezpieka wskazywała na „antypaństwową” działalność, a także antysowiecką propagandę w harcerstwie, które nie nawiązywało współpracy z komunistycznymi organizacjami, głównie ZWM, z powodów ideowych¹¹⁷. Podczas wizyty Edwarda Osóbki-Morawskiego w Grudziądzu młodzi ludzie negatywnie wyrażali się o premierze¹¹⁸. W jednym z grudziądzkich gimnazjów uczeń zdjął ze ściany piastowskiego orła i na jego miejsce powiesił przedwojennego¹¹⁹, a uczennica miała pochlebnie wyrażać się o Józefie Piłsudskim i zdecydowanie negatywnie o ZSRS¹²⁰. Zdaniem bezpieki w szkole szybowcowej w Lisich Kątach większość uczniów związana była z konspiracją¹²¹.

Wpływ na takie postawy młodzieży mieli, być może, przedwojenni nauczyciele. W Gimnazjum im. B. Chrobrego prof. Antoni Kamiński podczas lekcji historii w zawołowany sposób wygłosił pogląd, że zabrane przez Sowieców Kresy były polskie¹²². Bezpieka odnotowywała, że w szkołach średnich większość nauczycieli na lekcjach głosiła „reakcyjne” poglądy¹²³. Takich przypadków nie odnotowywano w szkołach powszechnych.

¹¹⁵ AAN, MliP, 609, Sprawozdanie ze zjazdu kierowników miejskich i powiatowych oddziałów informacji i propagandy, który odbył się 15 VI 1945 r. w Urz[zędzie] Inf[ormacji] i Prop[agandy], k. 27.

¹¹⁶ *Sprawozdanie dekadowe nr 12 od 8 VI do 18 VI 1945 r., Grudziądz, 18 VI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 147.

¹¹⁷ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 26 od 28 X 1945 r. do 8 XI 1945 r., Grudziądz, 8 XI 1945 r., k. 143; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 27 od 8 XI 1945 r. do 18 XI 1945 r., Grudziądz, 18 XI 1945 r., k. 152; *ibidem*, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 6 Sekcji 3 od 28 VIII 1945 r. do 9 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 16; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 12 od 28 [X] 1945 r. do 8 XI 1945 r., Grudziądz, 8 XI 1945 r., k. 46.

¹¹⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 8 XI 1945 r. do 28 XI 1945 r., Grudziądz, 28 XI 1945 r., k. 49; *Raport specjalny z pobytu premiera Osóbki-Morawskiego na terenie Grudziądza, Grudziądz 23 XI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 381.

¹¹⁹ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 23 od 28 IX 1945 r. do 8 X 1945 r., Grudziądz, 8 X 1945 r., k. 117.

¹²⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 48 od 18 XI 1945 r. do 28 XI 1945 r., Grudziądz, 28 XI 1945 r., k. 163.

¹²¹ *Ibidem*, k. 159–160.

¹²² *Ibidem*, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji na miasto i powiat Grudziądz od 18 IX 1945 r. do 28 IX 1945 r., k. 29.

¹²³ *Ibidem*, k. 32; *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 15 kierownika 3 Sekcji Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 8 XII 1945 r. do 18 XII 1945 r., Grudziądz, 18 XII 1945 r., k. 65.

W lipcu bezpieka zwerbowała na informatorów cztery osoby, które miały prowadzić sabotaż i „działalność antypaństwową”. Odnotowano również antykomunistyczne wystąpienia: na zorganizowanym przez władze pożegnaniu Armii Czerwonej wśród zebranych dało się słyszeć opowieści pokrzywdzonych przez krasnoarmiejców. Dzień później podczas otwarcia kawiarni (najprawdopodobniej w Grudziądzu) doszło do awantury między Rosjanami a Polakami. Ci ostatni wznosili okrzyki m.in. „Niech żyje Armia Krajowa i Armia Leśna”, „Precz z Rosjanami”¹²⁴.

W Dusocinie w trakcie zabawy komendant wychowania fizycznego ostro wypowiadał się na temat aparatu bezpieczeństwa, wykrzykiwał, że przyjdzie czas i „jak psów powystrzela” UB i komunistów¹²⁵. W korespondencji Inspektora Szkolnego natrafiono na antysowiecki wierszyk¹²⁶. W Łasinie zrywano ogłoszenia PPR¹²⁷.

Informator działający w fabryce „Unia” przekazywał, że na terenie zakładu istniały nastroje antypepeerowskie; w toalecie męskiej pojawił się krytyczny napis dotyczący jednego z członków partii komunistycznej. Agent wiązał to z akcją ośmieszania i oczerniania pepeerowców, która miała mieć wówczas miejsce¹²⁸.

Pod koniec roku na prowincji dochodziło do przypadków „terroryzowania” i napadów na gromadzkich sekretarzy PPR. Powodowało to takie trudności w pracy, że partia chciała uzbroić swoich członków w celach obronnych¹²⁹.

Oprócz tego na terenie Grudziądz i powiatu istniały podziemne, antykomunistyczne struktury: komórki Delegatury Sił Zbrojnych, Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”, Narodowego Zjednoczenia Wojskowego, które zajmowały się m.in. prowadzeniem wywiadu i propagandą¹³⁰. Działała także organizacja Armia Krajowa-Westerplatte o charakterze wojskowo-dywerysyjnym. Współtworzący ją Marek Zarski podawał, że konspiracja lepiej była zorganizowana

¹²⁴ *Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 KW na pow. Grudziądz od 10 VII do 19 VII 1945 r., Grudziądz, 19 VII 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 177–179.

¹²⁵ AIPN By, 050/58, *Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 18 XII 1945 r. do 28 XII 1945 r., Grudziądz, 28 XII 1945 r.*, k. 67.

¹²⁶ *Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 KW na pow. Grudziądz od 10 VII do 19 VII 1945 r., Grudziądz, 19 VII 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 177–179. Wierszyk znajduje się w aktach, zob. AIPN By, 050/1, *Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 KW na pow. Grudziądz od 10 VII do 19 VII 1945 r., Grudziądz, 19 VII 1945 r.*, k. 67.

¹²⁷ *Sprawozdanie dekadowe nr 12 od 8 VI do 18 VI 1945 r., Grudziądz, 18 VI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 146.

¹²⁸ AIPN By, 050/59, *Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publ[icznego] od 28 XII 1945 r. do 8 I 1946 r., Grudziądz, 8 I 1946 r.*, k. 1.

¹²⁹ APB, KP PPR G, 11, *Sprawozdanie z działalności Komitetu Powiatowego PPR w Grudziądzu za okres od 1 XII 1945 r. – 1 I 1946 r., Grudziądz, 3 I 1946 r.*, k. 276.

¹³⁰ *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, Warszawa–Lublin 2007, s. 334–341.

w powiecie niż w Grudziądzu¹³¹. Zbrojną działalność na terenie powiatu prowadził oddział Henryka Siwonia „Ruczaja”¹³². Należy odnotować akcję, gdy byli konspiratorzy i członkowie PSL dokonali nieudanego napadu na posterunek MO w Świerkocinie w celu zdobycia broni¹³³.

Wskazywano, że generalnie wroga działalność sprowadzała się do plotek i „szeptanki”. W grudniu „szeptano” o nadchodzących zmianach w rządzie, o tym, że 60 proc. świadczeń rzeczowych miała przejmować Armia Czerwona, a UB miał stosować represje wobec członków PSL¹³⁴ (być może właśnie dlatego w tym czasie w Stronnictwie panował nastrój niepewności i wyczekiwania¹³⁵).

Po Grudziądzu przez wiele miesięcy krążyły plotki o wybuchu wojny między Związkiem Sowieckim a państwami zachodnimi¹³⁶. W rozmowach twierdzono, że wojsko sowieckie dobrowolnie nie opuści polskich ziem, a władze wprowadzą w Polsce komunizm¹³⁷. Mówiono o tym, że gen. Zygmunt Berling i Wanda Wasilewska zniknęli, a być może zginęli; Berling za to, że chciał pomóc walczącej Warszawie podczas powstania, co – w domyśle – nie podobało się Sowietaom, a Wasilewska miała akcentować swoje przywiązanie do Polski¹³⁸. Mimo że oboje byli związani z obozem komunistycznym, przeciwstawiano ich Sowietaom, jako „swoich”, z uwagi na polskie pochodzenie. Bezpieka odnotowywała, że wśród mieszkańców powiatu obecne były opinie, że braki węgla spowodowane były jego wywozem do Związku Sowieckiego¹³⁹. Opinie te, a zarazem negatywny stosunek do ZSRS, musiały być na tyle powszechne, że w tym czasie pojawił się artykuł w „Głosie Pomorza” na ten temat. Zdaniem autora, lu-

¹³¹ AIPN By, 050/1, [Pismo], Grudziądz, 18 IX 1945 r., k. 113.

¹³² AIPN, 1585/4596, Henryk Haufa – Główne cechy zbrojnej kontrrewolucji w województwie bydgoskim w latach 1945–1949, k. 22.

¹³³ *Sprawozdanie dekadowe nr 31 za okres od 18 XII do 28 XII 1945 r., Grudziądz, 28 XII 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 429.

¹³⁴ APB, UWP By, 593, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc grudzień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 XII 1945 r., k. 73.

¹³⁵ *Ibidem*, k. 74.

¹³⁶ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 13 od 18 VI 1945 r. do 28 VI 1945 r., Grudziądz, 28 VI 1945 r., k. 43; APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 5 X 1945 r., k. 22; *ibidem*, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 31; *ibidem*, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 62. Pod tym kątem powiat grudziądzki wpisywał się w ogólnopolski trend plotek na temat nadchodzącej wojny czy stosunków polsko-sowieckich; Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego*, Toruń 2000, s. 14–18.

¹³⁷ APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 31.

¹³⁸ *Ibidem*, 583, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 2 I 1946 r., k. 54.

¹³⁹ *Sprawozdanie dekadowe nr 31 za okres od 18 XII do 28 XII 1945 r., Grudziądz, 28 XII 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 435.

dzie, którzy powielali takie twierdzenia, byli złośliwi i zacofani. Redaktor bronił polsko-sowieckich „umów handlowych” i wskazywał na rzekome zyski, jakie Polska wynosiła z wymiany gospodarczej ze wschodnim imperium¹⁴⁰.

Wyżej wymienione przykłady aktywności można zaliczyć do form oporu społecznego. Innym jego elementem jest, jak wskazywał Łukasz Kamiński, ekonomiczny opór wsi¹⁴¹, którego przykłady odnajdujemy na terenie powiatu grudziądzkiego.

Pod koniec roku jedną z najpilniejszych spraw, z punktu widzenia władz, były świadczenia rzeczowe. Starosta powiatowy wydał zarządzenia, które miały mobilizować rolników do oddawania kontyngentów¹⁴². W prasie zwracano uwagę, że powiat grudziądzki pod tym kątem plasował się na ostatnim miejscu w skali województwa. Przekonywano, że świadczenia rzeczowe są „najważniejszym dziś zagadnieniem administracyjno-ekonomicznym”. Krytycznie oceniano tych, którzy nie zdawali kontyngentów. Z kolei rolnicy wywiązujący się z obowiązku określani byli jako „wyrobieni społecznie”, rozumiejący powinności względem państwa, wymieniano ich z imienia i nazwiska, stawiając za wzór¹⁴³.

W listopadzie Powiatowy Referat Świadczeń Rzeczowych w Grudziądzu informował, że na 99 sołtysów jedynie 10 proc. „pracuje dobrze”, 50 proc. zaś bardzo słabo, i to tylko pod naciskiem kontrolerów lub członków partii¹⁴⁴. Na specjalnym zebraniu przedstawiciele lokalnych władz w sprawie odstawiania kontyngentów zwrócono się do UB, by pomógł w sytuacji, gdy „oporni” nie będą realizować obowiązkowych dostaw¹⁴⁵. Już wcześniej karano mandatami tych, którzy się z nich nie wywiązali. W lipcu starosta wydał 643 nakazy karne, z czego większość dotyczyła uchylania się od dostaw¹⁴⁶, w sierpniu na 140 zgłoszeń 120 dotyczyło niewykonania świadczeń¹⁴⁷, w październiku na 94 doniesienia karno-administracyjne 72 dotyczyły niewywiązania się z dostaw¹⁴⁸, w listopadzie wystawiono 462 mandaty¹⁴⁹. Opornych było „sporo”

¹⁴⁰ *W sprawie węgla*, „Głos Pomorza”, 28 XII 1945, s. 3.

¹⁴¹ Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości...*, s. 8.

¹⁴² *Ważne zarządzenie starosty grudziądzkiego*, „Głos Pomorza”, 23 X 1945, s. 4.

¹⁴³ *Godny naśladowania przykład*, *ibidem*, 6 XI 1945, s. 3; zob. także *Świadczenia rzeczowe w powiecie grudziądzkim*, *ibidem*, 29 XI 1945, s. 3.

¹⁴⁴ APT, Starostwo Powiatowe w Grudziądzu (dalej: SPG), 100, Sprawozdanie Powiatowego Referatu Świadczeń Rzeczowych w Grudziądzu za okres od 5 XI do 18 XI 1945 r., b.d., k. 11.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 100, Protokół w sprawie przyspieszenia akcji świadczeń rzeczowych z 30 X 1945 r., b.d., k. 14.

¹⁴⁶ APB, UWP By, 587, Sprawozdanie z referatu ogólnego za miesiąc lipiec br. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 VIII 1945 r., k. 35.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 588, Sprawozdanie za miesiąc sierpień 45 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 3 IX 1945 r., k. 47.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 590, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 X 1945 r., k. 55.

¹⁴⁹ APT, SPG, 100, Sprawozdanie Powiatowego Referatu Świadczeń Rzeczowych w Grudziądzu za okres od 5 XI do 18 XI 1945 r., b.d., k. 11.

w Gołębiewie. Tam sołtys zwrócił się do zebranych mieszkańców: „Jak Firer miał przemowę przez radio, toście nadstawiali uszy jak osły. Ale kiedy teraz prosimy was byćcie nas posłuchali, to wy nas nie słyszycie. To my opornych zmusimy i musi być posłuch” [pisownia oryginalna – R.Ł.]¹⁵⁰. Gdy władze gminy w Rogóźnie zwróciły uwagę jednemu z gospodarzy na pilną potrzebę odstawienia kontyngentu, ten stwierdził, że jak dostanie nakaz na piśmie będzie się odwoływać, a ostatecznie i tak nie miał zamiaru go odstawić¹⁵¹.

Rolnicy brak możliwości odstawienia kontyngentów tłumaczyli przyczynami natury gospodarczej¹⁵², w tym niemieckimi i sowieckimi rekwizycjami¹⁵³. W ciągu roku zwłaszcza te ostatnie były dotkliwe. W gromadzie Wełcz wojsko zabrało 45 ton zboża, a spęd bydła spowodował takie zniszczenia, że gromada nie była w stanie przygotować kontyngentów¹⁵⁴.

Zagadnieniem, które również można rozpatrywać w kategoriach oporu społecznego, są postawy księży katolickich. W Grudziądzu, według słów prezydenta miasta i starosty, księża byli lojalnie i pozytywnie ustosunkowani do władzy¹⁵⁵. UB z kolei zaznaczał niechęć duchowieństwa do rządzących¹⁵⁶, ale generalnie, podobnie jak inne urzędy, nie odnotował antykomunistycznych wystąpień kapłanów¹⁵⁷. Całkowicie odmienne zdanie mieli członkowie PPR. Sekretarz Miejskiego Komitetu i instruktor Wydziału Organizacyjnego Komitetu Centralnego zgodnie twierdzili, że proboszcz grudziądzkiej fary, ks. Kalinowski, w kazaniach ostro krytykował rząd i partię komunistyczną. UB zupełnie ignorował te doniesienia¹⁵⁸.

¹⁵⁰ APB, KP PPR G, 30, Sprawozdanie sekretarza PPR w Radzynie ze spotkania odbytego 17 V 1945 r., b.d., b.p.

¹⁵¹ *Ibidem*, 8, [Pismo Wojciecha Zajdy i Jana Kordosa], Rogóžno, 2 X 1945 r., b.p.

¹⁵² „Przepustkę do Afryki” zażądał sołtys z *Dusocina!*, „Głos Pomorza”, 30 X 1945 r., s. 4.

¹⁵³ APB, UWP By, 587, Sprawozdanie z referatu ogólnego za miesiąc lipiec br. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 VIII 1945 r., k. 35.

¹⁵⁴ APT, SPG, 100, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli na terenie gminy Mokre i Rogóžno w czasie 17–22 XII 1945 r., Grudziądz, 24 XII 1945 r., k. 55.

¹⁵⁵ APB, UWP By, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 65; *ibidem*, 591, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 49; *ibidem*, 592, Sprawozdanie za miesiąc listopad 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 84; *ibidem*, 593, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc grudzień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 XII 1945 r., k. 74.

¹⁵⁶ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 8 XI 1945 r. do 28 XI 1945 r., Grudziądz, 28 XI 1945 r., k. 53; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 14 kierownika 3 Sekcji Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 28 XI 1945 r. do 8 XII 1945 r., Grudziądz, 8 XII 1945 r., k. 60.

¹⁵⁷ *Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 KW na pow. Grudziądz od dnia 10 VII do dnia 19 VII 1945 r., Grudziądz, 19 VII 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 179; AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 28[8] X 1945 r. do 18 X 1945 r., k. 37; APB, UWP By, 589, Sprawozdanie za wrzesień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 X 1945 r., k. 48.

¹⁵⁸ AAN, Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie, 295/IX–8, Sprawozdanie z wojew[ództwa] pomorskiego za okres od 9 IX–18 IX 1945 r. instruktora Wydziału Organiza-

Z niepokojem przyglądano się próbom księży, którzy chcieli uczestniczyć w procesie nauczania młodzieży¹⁵⁹, a w ciągu roku sympatyzowali z Polskim Stronnictwem Ludowym (PSL)¹⁶⁰. Można odnotować bardzo różne postawy poszczególnych duchownych. Jeden z księży z Grudziądza w trakcie mszy wyrażał się pozytywnie o Armii Czerwonej i polskich jednostkach¹⁶¹, inny przemawiając na wiecu wskazał, że do wyzwolenia Polski spod okupacji niemieckiej przyczyniły się Stany Zjednoczone, Anglia i Francja, nie wymieniając Związku Sowieckiego¹⁶², kolejny w parafii Bursztynowo miał potępiać zbrojną działalność antykomunistyczną i zachęcał do pracy nad odbudową Polski¹⁶³.

W powiecie i w stolicy regionu w 1945 r. nie odnotowano strajków robotniczych. Nie wspomina o nich Ł. Kamiński w swojej pracy¹⁶⁴, autor niniejszego artykułu również nie odnalazł informacji o przerwach w pracy spowodowanych niezadowolaniem pracowników. Brunon Kirsznowski uważał, że tylko „wyrobiecie obywatelskie” i zrozumienie dla trudności powstrzymało robotników przed protestami i wystąpieniami¹⁶⁵.

Z punktu widzenia władz komunistycznych najistotniejszymi tematami były te związane z szeroko rozumianą polityką. W dokumentach pojawiają się sprzeczne informacje na temat poziomu zainteresowania ludności powiatu tymi sprawami. Z jednej strony miała interesować się wydarzeniami na świecie, np. zadowolenie wywołała kapitulacja Japonii, wyborami regionalnymi i ogólnopolskimi, co miało świadczyć o tym, że „budziła się z politycznego letargu”¹⁶⁶. Z drugiej strony twierdzono, że z uwagi na poważne problemy natury ekonomicznej i gospodarczej, mieszkańcy kompletnie nie interesowali się sprawami politycznymi, w tym działalnością partii politycznych¹⁶⁷. Zdaniem kierownika

cyjnego KC PPR Józefa Szpilskiego, Warszawa, 21 IX 1945 r., k. 47; APB, Komitet Wojewódzki PPR w Bydgoszczy (dalej: KW PPR By), 43, Wyciąg ze sprawozdania z działalności Komitetu Miejskiego PPR za miesiąc sierpień 1945 r., Grudziądz, 13 IX 1945 r., k. 35.

¹⁵⁹ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 20 od 28 VIII 1945 r. do 8 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 96.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 5 Sekcji 3 od 18 VIII 1945 r. do 28 VIII 1945 r., Grudziądz, 28 VIII 1945 r., k. 13.

¹⁶¹ *Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 KW na pow. Grudziądz od dnia 10 VII do dnia 19 VII 1945 r., Grudziądz, 19 VII 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 179.

¹⁶² AIPN By, 050/1, Specjalne doniesienie, Grudziądz, 3 VII 1945 r., k. 65.

¹⁶³ *Ibidem*, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 28[8] X 1945 r. do 18 X 1945 r., k. 38.

¹⁶⁴ Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości...*

¹⁶⁵ APB, KP PPR G, 30, Sprawozdanie członka Wydziału Powiatowego powiatu grudziądzkiego tow. Kirsznowskiego, Grudziądz, 10 X 1945 r., k. 24.

¹⁶⁶ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 4 Sekcji 3 od 9 VII 1945 r. do 18 VIII 1945 r., k. 11; *ibidem*, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 25 od 18 X 1945 r. do 28 X 1945 r., Grudziądz, 28 X 1945 r., k. 131; APB, UWP By, 594, Sprawozdanie starosty powiatowego w Grudziądzu z rozwoju życia politycznego i społecznego, Grudziądz, 4 VI 1945 r., k. 25.

¹⁶⁷ APB, UWP By, 589, Sprawozdanie za wrzesień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 X 1945 r., k. 47; *ibidem*, 590, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc październik

PUBP w Grudziądzu i pepeesowskiego działacza B. Kirsznowskiego mieszkańcy byli bardzo słabo zorientowani w kwestiach politycznych¹⁶⁸. W prasie dosłownie wskazywano, że robotnicy („świat pracy”) zainteresowani byli przede wszystkim sprawami mieszkaniowymi i aprowizacją¹⁶⁹.

Właśnie zaopatrzenie w produkty spożywcze było czynnikiem, który w olbrzymim stopniu wpływał na ówczesne nastroje. W Grudziądzu panował powszechny głód, szczególnie widoczny w pierwszym półroczu. Sytuacja była zła do tego stopnia, że władze partyjne i administracyjne desperacko szukały sposobów na zaopatrzenie miasta w produkty spożywcze, przede wszystkim w chleb. Sekretarz PPR twierdził, że polecono, by Grudziądz zaaprowizować za wszelką cenę, nie licząc się nawet z własnością prywatną¹⁷⁰. Henryk Turski opisywał kolejarzy, którzy w kwietniu 1945 r. otrzymali w ramach aprowizacji po bochenku chleba i podkreślał szacunek, z jakim go spożywali. Młodzi pracownicy dopiero z czasem, w obliczu problemów z zaopatrzeniem, zrozumieli ten pietyzm i dbałość o to, by nie zmarnować ani okruszka¹⁷¹.

Funkcjonariusze UB odnotowywali, że grudziądzanie „głośno wyrażali swoje niezadowolenie” z powodu fatalnego zaaprowizowania¹⁷². We wrześniu na jednym z wieców robotniczych narzekania budził brak mleka dla dzieci¹⁷³. W listopadzie do piekarń ustawiały się długie kolejki po chleb, którego ostatecznie nie udawało się kupić¹⁷⁴.

Bardzo złe warunki egzystencji spowodowały, że grudziądzkie Koło Wdów i Sierot przy Polskim Związku Zachodnim (PZZ) zwróciło się z prośbą do Krajowej Rady Narodowej (KRN) o przyznanie kart żywnościowych, odzieży i opału¹⁷⁵. O koszmarniej sytuacji rodzin po pomordowanych i wynikającego z tego „wielkiego niezadowolenia” pisała bezpieka¹⁷⁶. Kobiety bez mężów stara-

1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 X 1945 r., k. 55; *ibidem*, 591, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 48.

¹⁶⁸ APB, KP PPR G, 30, Sprawozdanie członka Wydziału Powiatowego powiatu grudziądzkiego tow. Kirsznowskiego, Grudziądz, 10 X 1945 r., k. 24; AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 18 od 8 VIII 1945 r. do 18 VIII 1945 r., Grudziądz, 18 VIII 1945 r., k. 84.

¹⁶⁹ *Czy będziemy mieli co jeść? Chleba mamy pod dostatkiem, a brakuje nam tłuszczu i mięsa*, „Głos Grudziądza”, 30 VIII 1945, s. 3.

¹⁷⁰ *Były kierownik Wydziału Aproprowizacji w Grudziądzu, Alfons Wiśniewski, na ławie oskarżonych*, „Głos Pomorza”, 14 III 1946 r., s. 4; zob. także *Sprawozdanie prezydenta miasta Grudziądza z okresu rocznej działalności Zarządu Miejskiego*, *ibidem*, 12 III 1946, s. 4; *Tam, gdzie ważą się ludzkie grzechy*, *ibidem*, 13 III 1946, s. 3; *Pamiętnik pisany w piwnicy...*, s. 146.

¹⁷¹ H. Turski, *Wspomnienia...*, s. 9–10.

¹⁷² *Sprawozdanie dekadowe nr 11 od dnia 28 V do 8 VI 1945 r.*, Grudziądz, 9 VI 1945 r. [w:] *Rok pierwszy...*, s. 139.

¹⁷³ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 7 Sekcji 3 od 9 IX 1945 r. do 19 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 23.

¹⁷⁴ *Bolączki piekarzy grudziądzkich*, „Głos Pomorza”, 8 XI 1945, s. 4.

¹⁷⁵ *Apel grudziądzkich wdów i sierot do Krajowej Rady Narodowej*, *ibidem*, 13 X 1945, s. 5.

¹⁷⁶ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji na miasto i powiat Grudziądz od 18 IX 1945 r. do 28 IX 1945 r., k. 31.

ły się uzyskać zatrudnienie, dopytywały w urzędach i pośrednictwach, jednak nie otrzymywały pracy. Niektóre zdesperowane zaczęły uprawiać nierząd¹⁷⁷.

Na kondycję psychiczną społeczeństwa wpływały kłopoty mieszkaniowe. O lokale było trudno, zwłaszcza w zniszczonym Grudziądzu. Należało je wyremontować we własnym zakresie, do tego niektóre były pełne pluskiew, z czym przez długi czas nie potrafiło sobie poradzić¹⁷⁸. Ogromnym problemem były szczury, które zamieszkały w zburzonych piwnicach, a nie było środków trujących, by z nimi walczyć¹⁷⁹. Ciężko było także w powiecie. W liście do prasy syn opisywał bardzo złe położenie swoich rodziców, osiadłych w 1945 r. w miejscowości Melno, w której ojciec dostał pracę w cukrowni. Dopiero po sześciu miesiącach udało im się wynająć lokum, do tego czasu matka mieszkała u obcych ludzi, a ojciec w zakładowym baraku z niemieckimi robotnikami¹⁸⁰.

Zdobywanie produktów pierwszej potrzeby utrudniały bardzo wysokie ceny. W październiku starosta pisał: „obecna fala drożyzny zaostrzy jeszcze dotychczasową sytuację, a w pewnych sferach, zwłaszcza robotniczych i urzędniczych, doprowadzi wprost do katastrofy, co bynajmniej nie będzie wpływać na przychylnie ustosunkowanie się do Rządu właśnie tych szerokich mas społeczeństwa”¹⁸¹. W czerwcu ceny w Grudziądzu miały być wyższe niż w Warszawie¹⁸². Od października do grudnia niektóre ceny produktów spożywczych wzrosły od 10 do 30 proc. Oczywiście miało to wpływ na niechęć do władz¹⁸³.

Początkowa mobilizacja, spowodowana zakończeniem wojny, w ciągu roku wyraźnie słabła. W sierpniu pracownicy przemysłu chemicznego nie wykazywali zainteresowania zebraniem własnej branży, mimo że sprawozdanie na nim zdawał delegat z Warszawy. Pojawiło się niewiele osób, zabrakło nawet członków zarządu¹⁸⁴.

Z uwagi na bardzo złe warunki ekonomiczne i ograniczone środki pomoc społeczna dla potrzebujących była niewystarczająca. Przez cały rok były problemy z zagwarantowaniem produktów spożywczych, opieką lekarską, pomocą

¹⁷⁷ *Ibidem*, 203/61, Dekadowy raport z działalności Komendy Miasta MO Grudziądz za czas od 21 do 31 VIII 1945 r., Grudziądz, 31 VIII 1945 r., k. 56.

¹⁷⁸ *Wojna oczami małej Tereski*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 13 II 2019, nr 6, s. 9.

¹⁷⁹ *Zdobycie źródeł dochodu dla miasta głównym tematem obrad grudziądzkiej Rady Narodowej*, „Głos Pomorza”, 3 XI 1945, s. 3.

¹⁸⁰ H. Nowicki, *Uwagze Starosty w Grudziądzu*, „Polska Zbrojna”, 26 X 1945, s. 3.

¹⁸¹ APB, UWP By, 591, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 47.

¹⁸² *Ibidem*, 600, Sprawozdanie za miesiąc czerwiec 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, k. 4.

¹⁸³ *Ibidem*, 593, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc grudzień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 XII 1945 r., k. 76; *ibidem*, 600, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc lipiec 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 VIII 1945 r., k. 9.

¹⁸⁴ *Więcej zainteresowania sprawami organizacyjnymi*, „Głos Grudziądza”, 9 VIII 1945, s. 3.

osobom przesiedlonym ze Wschodu i powracającym z niemieckich obozów¹⁸⁵. W listopadzie miejski lekarz w Grudziądzu stwierdzał, że śmiertelność dzieci rośnie z miesiąca na miesiąc, co budziło zaniepokojenie¹⁸⁶.

Mimo tych trudności mieszkańcy wspierali kwesty i zbiórki na najbiedniejszych. W listopadzie Miejski Komitet Opieki Społecznej (MKOS) zbierał prawie 19 tys. zł¹⁸⁷. Robotnicy z fabryk opodatkowywali się na rzecz Komitetu, zbierano pieniądze podczas różnego rodzaju spotkań, a o darczyńcach informowano w prasie¹⁸⁸. W „Głosie Pomorskim” ukazały się wykazy wpłat na Caritas¹⁸⁹. Pomoc organizowano także w ramach poszczególnych branż; jeden z kolejarzy zorganizował zbiórkę na wdowy i sieroty po pracownikach kolei¹⁹⁰. Warto odnotować, że inwalidzi wojenni uznawali datki za ujmę i chcieli podejmować pracę, by utrzymywać się we własnym zakresie¹⁹¹. Przygotowywali imprezy (np. taneczne), dochód z których przeznaczany był na pomoc świąteczną dla poszkodowanych podczas wojny.

Z drugiej jednak strony, w obliczu zbliżającej się zimy MKOS zamieścił w prasie apel o pomoc ze smutną konkluzją, że znikoma liczba zakładów, przedstawiciele wolnych zawodów, rzemiosła i kupiectwa opodatkowała się na rzecz Komitetu¹⁹².

Mimo tragicznej aprowizacji i fatalnych warunków życia ludzie ofiarowywali pomoc potrzebującym, wyczerpanym, powracającym z niemieckich obozów. Olga Burczyk była w grupie kobiet ewakuowanych przez Niemców z łódzkiego więzienia w styczniu 1945 r. W czasie marszu opadła z sił i pozostawiono ją na mrozie. Wycieńczoną po powrocie do Grudziądza opiekowali się właściciele mieszkania, w którym żyła wraz z mężem. Przynosili jej jedzenie i gotowali posiłki¹⁹³.

Na teren Pomorza, w tym do powiatu grudziądzkiego, przybywali przesiedleńcy ze Wschodu. Pierwsze transporty dotarły do Grudziądza w maju bądź czerwcu 1945 r.¹⁹⁴ Podobnie jak w innych częściach Pomorza przez cały rok

¹⁸⁵ *Opieka społeczna m. Grudziądza w cyfrach*, „Głos Pomorza”, 1 XI 1945, s. 2.

¹⁸⁶ *Zdobycie źródeł dochodu dla miasta głównym tematem obrad grudziądzkiej Rady Narodowej*, *ibidem*, 3 XI 1945, s. 3; APB, UWP By, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 61.

¹⁸⁷ *Dziękujemy*, „Głos Pomorza”, 20 XI 1945, s. 4.

¹⁸⁸ Zob. np. *Piękny czyn*, *ibidem*, 24 XI 1945, s. 4; *Ci, którzy przychodzą biedocie grudziądzkiej z pomocą*, *ibidem*, 6 XII 1945, s. 3.

¹⁸⁹ *Np. Na Caritas*, *ibidem*, 22 XI 1945, s. 4; 27 XI 1945, s. 4.

¹⁹⁰ *Pochwały godny czyn*, *ibidem*, 13 XII 1945, s. 4.

¹⁹¹ *Zawsze silni i dzielni*, *ibidem*, 29 XI 1945, s. 3.

¹⁹² *Czy większość społeczeństwa grudziądzkiego pozostanie nadal obojętna?*, *ibidem*, 13 XII 1945, s. 3.

¹⁹³ FAPAK, K: 397/397 Pom, Teczka osobowa Olgi Burczyk, Relacja uczestnika walk o niepodległość na Pomorzu, Grudziądz, 25 XI 1979 r., k. 36.

¹⁹⁴ F. Melkowski, *Kształtowanie się władzy ludowej w Grudziądzu w latach 1945–1947*, Grudziądz 1985, s. 13; M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy...*, s. 90. O ruchu ludności pisano w lokalnej prasie, zob. np. *Ruch repatriantów przez Grudziądz*, „Głos Grudziądza”, 9 VIII 1945, s. 3.

1945 miejscowa ludność odnosiła się do nich negatywnie i wrogo¹⁹⁵. W Radzynie sekretarz PPR stwierdzał nawet nienawiść między Polakami¹⁹⁶ do tego stopnia, że zdarzały się zatrzymania w tej sprawie przez aparat bezpieczeństwa¹⁹⁷. Miejscowi chłopcy byli bardzo rozgoryczeni, gdy zajęte przez nich poniemieckie gospodarstwa były im odbierane i przekazywane osobom ze Wschodu¹⁹⁸. Rolnicy nie chcieli ich opuszczać, a o ich determinacji czy desperacji świadczyć może fakt, że byli gotowi użyć siekier¹⁹⁹. Z kolei przesiedleńcy mieli być wrogo ustosunkowani do lokalnej ludności, nie odstawiali kontyngentów, eksploatowali przyznane im gospodarstwa i później je porzucali²⁰⁰. Co najmniej część osób ze Wschodu była negatywnie nastawiona do ustroju komunistycznego, na co najpewniej miały wpływ własne doświadczenia z Kresów²⁰¹.

Niezwykle bolesne dla mieszkańców Pomorza były aresztowania dokonywane przez NKWD i deportacje do Związku Sowieckiego. Nie inaczej było na omawianym terenie²⁰². W kwietniu starosta grudziądzki przekazał wojewodzie niemal sto pięćdziesiąt podań od rodzin, których bliscy zostali wywiezieni do ZSRR. W następnym miesiącu przeciwko zatrzymaniom zaprotestował Komitet Powiatowy (KP) PPS²⁰³. Jeszcze w czerwcu spływało bardzo dużo pism do starostwa i UB z prośbami o uwolnienie bliskich²⁰⁴. W tym czasie w sprawie zatrzymanych zwrócono się, bez skutku, do władz sowieckich²⁰⁵, a na posiedze-

¹⁹⁵ R. Kozłowski, *Przeobrażenia społeczno-polityczne w województwie pomorskim (1945–1948)*, Toruń 1976, s. 23–24; AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 20 od 28 VIII 1945 r. do 8 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 95–97; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 21 od 8 IX 1945 r. do 18 IX 1945 r., Grudziądz, 18 IX 1945 r., k. 104; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 22 od 18 IX 1945 r. do 28 IX 1945 r., Grudziądz, 28 IX 1945 r., k. 111; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 25 od 18 X 1945 r. do 28 X 1945 r., Grudziądz, 28 X 1945 r., k. 132; APB, KP PPR G, 30, Protokół z zebrania wójtów, sołtysów oraz prezesów ZSCh powiatu grudziądzkiego, które odbyło się 10 I 1946 r., Grudziądz, 10 I 1946 r., b.p.

¹⁹⁶ APB, KP PPR G, 18, Sprawozdanie, Radzyń, 24 VII 1945 r., b.p.

¹⁹⁷ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe od 8 V do 18 V 1945 r., Grudziądz, 19 V 1945 r., k. 19.

¹⁹⁸ APB, KP PPR G, 18, Sprawozdanie, Radzyń, 24 VII 1945 r., b.p.

¹⁹⁹ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 10 od 18 V do 28 V 1945 r., Grudziądz, 28 V 1945 r., k. 22.

²⁰⁰ AAN, MiiP, 319, [Sprawozdanie z działalności Urzędu Informacji i Propagandy Województwa Pomorskiego i podległych mu oddziałów za listopad 1945 r.], Bydgoszcz, 13 XII 1945 r., k. 106; UWP By, 592, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc listopad 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 30 XI 1945 r., k. 91.

²⁰¹ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 29 za okres od 28 XI 1945 r. do 8 XII 1945 r., Grudziądz, 8 XII 1945 r., k. 175.

²⁰² Więcej zob. M. Golon, *Deportacje mieszkańców Grudziądza do ZSRR w 1945 r.*, „Rocznik Grudziądzki” 1994, t. 11, s. 143–164.

²⁰³ Z. Otremba, *Grudziądz. Kronika powiatu...*, s. 119–120.

²⁰⁴ *Sprawozdanie dekadowe nr 11 od dnia 28 V do 8 VI 1945 r., Grudziądz, 9 VI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 138–139.

²⁰⁵ *Sprawozdanie dekadowe nr 12 od dnia 8 VI do dnia 18 VI 1945 r., Grudziądz, 18 VI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 147.

niu PRN radny PPR zgłosił wniosek, by wysłać delegację do KRN w sprawie ich uwolnienia, który przyjęto do realizacji²⁰⁶.

Ludność interweniująca w sprawie członków rodzin nie miała łatwego zadania. Gdy mieszkanka Grudziądza zwróciła się z prośbą o umożliwienie powrotu jej męża z ZSRS, sekretarz pełnomocnika do spraw związanych z Armią Czerwoną na województwo pomorskie poradził jej skontaktowanie się z sowieckim ambasadorem w Warszawie²⁰⁷.

W drugiej połowie roku powrót deportowanych do kraju wzbudził ogromną radość, jednak rozgoryczenie i oburzenie wzbudzał fakt, że wciąż wielu wywiezionych nie wróciło bądź zmarło na obczyźnie²⁰⁸. Emocje te dodatkowo potęgowało rozwiązywanie obozów dla Niemców, którzy byli wypuszczani²⁰⁹.

Charakterystyczne dla tego czasu było przywiązanie do religii katolickiej. W lokalnym dzienniku pisano, że wiara katolicka pomagała przetrwać grudziądzkim robotnikom ciężkie czasy okupacji niemieckiej²¹⁰. Funkcjonariusz PUBP w Grudziądzu wskazywał, że niemożliwe było wprowadzenie agentury do otoczenia duchownych, ponieważ tutejsza ludność była bardzo pobożna – co potwierdzał także prezydent Grudziądza²¹¹. W skali całego kraju władze nie prowadziły jeszcze oficjalnie otwartej walki z Kościołem katolickim, toteż jego działalność społeczna na omawianym terenie była bardzo aktywna²¹².

Wierni licznie uczestniczyli w życiu religijnym. Podczas oblężenia Grudziądza kapłani udzielali absolucji. A. Kochanowska wspominała, że przy okazji takiej uroczystości, której była świadkiem 24 lutego, bardzo dużo ludzi przystąpiło do komunii świętej²¹³. Już 18 marca w Grudziądzu odbyła się msza dziękczynna w spalonej farze²¹⁴. W Łasinie we wrześniu duża grupa dzieci przystąpiła do sakramentu I Komunii świętej²¹⁵, świętowano w Zielone Świątki (z uczest-

²⁰⁶ APT, PRNG, 1, Protokół z posiedzenia organizacyjnego Powiatowej Rady Narodowej województwa pomorskiego odbytego 11 VI 1945 r., k. 13–14.

²⁰⁷ APB, UWP By, 706, Sprawozdanie. Powiat grudziądzki, Bydgoszcz, 23 XII 1945 r., k. 86.

²⁰⁸ *Ibidem*, 581, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 5 XI 1945 r., k. 35; *ibidem*, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 58.

²⁰⁹ APT, SPG, 33, Pismo starosty powiatowego w Grudziądzu do komendanta miasta płk. Frołowa, Grudziądz, czerwiec 1945 r., k. 6.

²¹⁰ *Łańcuch na budowę nowego kościoła*, „Głos Pomorza”, 18 XII 1945, s. 3.

²¹¹ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 8 XI 1945 r. do 28 XI 1945 r., Grudziądz, 28 XI 1945 r., k. 54; APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 5 X 1945 r., k. 21.

²¹² APB, UWP By, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 63.

²¹³ *Pamiętnik pisany w piwnicy...*, s. 142.

²¹⁴ *Ibidem*, s. 146.

²¹⁵ *Z Łasina*, „Głos Pomorza”, 13 IX 1945, s. 4.

nictwem władz partyjnych i oficerów Armii Czerwonej)²¹⁶, ulicami Grudziądza przeszła procesja w Boże Ciało²¹⁷, a Zaduszki, jak pisał prezydent Grudziądza, były „imponującą manifestacją uczuć religijnych”²¹⁸.

W grudniu powszechnie obchodzono, jak to określano, „Gwiazdkę”. Przygotowano uroczystość dla stacjonujących w Grudziądzu żołnierzy²¹⁹, a w Komendzie MO św. Mikołaj w otoczeniu funkcjonariuszy rozdawał podarunki dzieciom milicjantów²²⁰. W stolicy powiatu podobne wydarzenia zorganizowano dla Koła Wdów i Sierot przy PZZ²²¹, harcerek przy Gimnazjum Jana III Sobieskiego²²² i biednych (Caritas)²²³. Świętowano w Państwowym Przedsiębiorstwie Traktorów i Maszyn Rolniczych²²⁴, Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, gdzie przemawiał m.in. sekretarz PPR²²⁵. Także PPS i afiliowana przy niej Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego miały swoje święto²²⁶. Grudziądzanie masowo uczestniczyli w pasterce; kościoły były przepełnione, wierni gromadzili się przed świątyniami²²⁷. W tym okresie w „Głosie Pomorza” reklamodawcy zamieszczali życzenia świąteczne²²⁸, a 24 grudnia w gazecie ukazało się kilka pozytywnych tekstów poświęconych Bożemu Narodzeniu²²⁹.

Akcenty religijne obecne były w trakcie różnego rodzaju świąt państwowych i świeckich wydarzeń. Odnajdujemy na to wiele przykładów. W uroczystym otwarciu gmachu Liceum i Gimnazjum w Grudziądzu wzięli udział uczniowie z rodzicami i nauczyciele. Dyrektor po powitaniu przybyłych zaintonował pieśń *Pod Twoją obronę*, co wywołało ogromne wzruszenie²³⁰. Ksiądz proboszcz Kalinowski, wraz z delegatami lokalnych władz, brał udział w otwarciu świetlicy w Komendzie MO²³¹. Religijny charakter miały dożynki na terenie powiatu²³²,

²¹⁶ *Przebieg Święta Ludowego*, „Głos Grudziądza”, 22 V 1945, s. 2.

²¹⁷ *Procesja Bożego Ciała*, *ibidem*, 2 VI 1945, s. 2.

²¹⁸ APB, UWP By, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 62.

²¹⁹ *Gwiazdka dla żołnierzy*, „Głos Pomorza”, 13 XII 1945, s. 4.

²²⁰ *Św. Mikołaj u działań rodzin milicyjnych w Grudziądzu*, „Głos Grudziądza”, 18 XII 1945, s. 3.

²²¹ „Głos Pomorza”, 20 XII 1945, s. 4.

²²² *Obchód gwiazdkowy I Gimnazjalnej Drużyny Żeńskiej harcerek grudziądzkich*, „Głos Pomorza”, 20 XII 1945, s. 3.

²²³ „Głos Pomorza”, 22 XII 1945, s. 4.

²²⁴ *Podniosły obchód gwiazdkowy pośród pracowników Państw[owego] Przedsiębiorstwa Traktorów i Maszyn Rolniczych w Grudziądzu*, *ibidem*, 24 XII 1945, s. 4.

²²⁵ *Obchody gwiazdkowe*, *ibidem*, 28 XII 1945, s. 3.

²²⁶ *Akademia gwiazdkowa PPS i OM TUR*, *ibidem*, 28 XII 1945, s. 3.

²²⁷ *Po świętach*, *ibidem*, 28 XII 1945, s. 4.

²²⁸ „Głos Pomorza”, 22 XII 1945, s. 5–6.

²²⁹ *Ibidem*, 24 XII 1945, s. 1, 3–4.

²³⁰ M. Daniel, *Wspomnienia...*, s. 218.

²³¹ *Uroczyste otwarcie świetlicy w Komendzie MO w Grudziądzu*, „Głos Pomorza”, 13 IX 1945, s. 3.

²³² *Uroczystość dożynek w gm. Łasin pow. Grudziądz*, *ibidem*, 15 IX 1945, s. 4; *Piękna uroczystość Dożynek w Grucie, pow. Grudziądz*, *ibidem*, 27 IX 1945, s. 3; *Ziemi tej z rąk nie wypuścimy*.

a msze odbywały się m.in. podczas imprez harcerskich²³³, „Dni Spółdzielczości”²³⁴, „Dnia Milicjanta”²³⁵, rocznicy bitwy pod Grunwaldem²³⁶, zakończenia roku szkolnego²³⁷, święta patronki (św. Anny) cechu piekarzy²³⁸. Księża święcili nowo otwierane instytucje, fabryki *etc.* – np. cukrownię w Melnie²³⁹, Okręgową Mleczarnię Spółdzielczą w Łasinie²⁴⁰, Dom Kultury w miejscowości Sobótka w gminie Rogóźno (zabierali głos duchowny i przedstawiciel PPR)²⁴¹, gmach szkoły im. M. Kopernika w Grudziądzu²⁴².

Włączano się w odbudowywanie zniszczonych świątyń, ale nabożeństwa odbywały się w jeszcze niewyremontowanych kościołach²⁴³. Niemcy uchodząc w 1945 r. zniszczyli kościół katolicki w Małym Tarpnie. W związku z tym robotnicy z okolicznych dzielnic postanowili powołać łańcuszek wpłat pieniężnych, by go odtworzyć²⁴⁴, a lokalni redaktorzy zachęcali do wsparcia akcji²⁴⁵. Kolejarze przeprowadzili zbiórkę na kościół w parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny²⁴⁶, a na wniosek pracowników firmy Herzfeld-Victorius katolickim wiernym przekazano ponemiecką kaplicę w Pieńkach Królewskich²⁴⁷. Dzięki ofiarności mieszkańców jezuici odbudowali i otworzyli pod koniec kwietnia kościół pw. św. Franciszka Ksawerego, do którego uczęszczały tłumy. Społeczność pomagała też ojcu Poczobutowi przetrwać trudne chwile, gdy brakowało produktów spożywczych²⁴⁸.

W powojennej rzeczywistości dużą rolę odgrywały nastroje antyniemieckie i wspomnienie ofiar niemieckiego terroru. Ziemie wchodzące w skład powojennego powiatu grudziądzkiego na mocy dekretu z października 1939 r. zostały wcielone do III Rzeszy. Niemcy planowali całkowicie wyrugować polską

Wspaniały przebieg Święta Dożynek w Radzynie pow. Grudziądz, ibidem, 2 X 1945, s. 3; Dożynki w Szczepankach, „Głos Grudziądza”, 6 IX 1945, s. 4.

²³³ *Z Łasina, „Głos Pomorza”, 22 IX 1945, s. 4; Dzień harcerki, ibidem, 18 X 1945, s. 3.*

²³⁴ *Program uroczystości Dnia Spółdzielczości w Grudziądzu, ibidem, 29 IX 1945, s. 2.*

²³⁵ *Na „Dzień Milicjanta”, ibidem, 4 X 1945, s. 2.*

²³⁶ *Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 KW na pow. Grudziądz od dnia 10 VII do dnia 19 VII 1945 r., Grudziądz, 19 VII 1945 r. [w:] Rok pierwszy..., s. 179.*

²³⁷ *Uroczyste zakończenie roku szkolnego, „Głos Grudziądza”, 24 VII 1945, s. 2.*

²³⁸ *Cech Piekarzy czci święto swej Patronki, ibidem, 31 VII 1945, s. 3.*

²³⁹ *Przed kampanią cukrowni w Melnie, „Głos Pomorza”, 15 XI 1945, s. 3.*

²⁴⁰ *Uroczyste poświęcenie Okręgowej Mleczarni Spółdzielczej w Łasinie, ibidem, 24 XII 1945, s. 2.*

²⁴¹ *Otwarcie Domu Kultury w Sobótce, „Głos Grudziądza”, 21 VI 1945, s. 2.*

²⁴² *Ś-a, Szkoła im. Mikołaja Kopernika, „Głos Pomorza”, 11 XII 1945, s. 3.*

²⁴³ *APB, UWP By, 584, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 VII 1945 r., k. 3.*

²⁴⁴ *Łańcuch na budowę nowego kościoła, „Głos Pomorza”, 18 XII 1945, s. 3.*

²⁴⁵ *Łańcuch na budowę kościoła w Tarpnie, ibidem, 22 XII 1945, s. 4.*

²⁴⁶ *Pochwały godny czyn, ibidem, 13 XII 1945, s. 4.*

²⁴⁷ *APT, PRNG, 31, Protokół z posiedzenia GRN odbytego 9 XI 1945 r., k. 1.*

²⁴⁸ *L. Molendowski, Jezuici w Grudziądzu (1935–1949). Historia Domu Zakonnego na podstawie dokumentów jezuickich, „Rocznik Grudziądzki” 2018, t. 26, s. 143, 154.*

kulturę z tutejszych terenów. W Grudziądzu w październiku 1939 r. przeprowadzili publiczną egzekucję dziesięciu Polaków, która wzbudziła powszechną groź. Okupant mordował niemal we wszystkich gminach powiatu (liczne egzekucje miały miejsce na Księżych Górach), a także poza jego granicami²⁴⁹. Aresztowania odbywały się jeszcze w styczniu 1945 r.²⁵⁰, mordowano też podczas oblężenia Grudziądza. 7 lutego dokonano egzekucji czworga Polaków podejrzanych o rzekome plądrowanie sklepów. Publicznie ich rozstrzelano, ofiarom zawieszono tabliczki z napisem „grabieżca”²⁵¹.

W 1945 r. pamięć o zbrodniach była żywa. Komuniści wykorzystywali te negatywne emocje, jako element spajający społeczeństwo.

Z zainteresowaniem śledzono przebieg procesów w Norymberdze i uważano, że zbrodniarze traktowani byli zbyt łagodnie²⁵². Grudziądzki PZZ przyjął rezolucję, w której żądano m.in. usunięcia Niemców z Pomorza, nieprzyjmowania osób narodowości niemieckiej na kierownicze stanowiska i zalecano czujność w obawie przed ich pracą wywiadowczą²⁵³. Na posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Grudziądzu, w reakcji na społeczne nastroje, jeden z radnych zgłosił rezolucję, by zabronić przechodzącym przez miasto niemieckim żołnierzom śpiewać w ojczystym języku. Uznał to za prowokację i „panoszenie się buty germańskiej”. Postulował: „Nie chcemy w Grudziądzu więcej słyszeć mowy niemieckiej [...]”. Rezolucję przyjęto jednogłośnie²⁵⁴. W ciągu roku Niemcy byli wykorzystywani jako pracownicy przymusowi w polskich gospodarstwach rolnych²⁵⁵.

²⁴⁹ T. Ceran, I. Mazanowska, M. Tomkiewicz, *Zbrodnia pomorska 1939*, Warszawa 2018; B. Bojarska, *Eksterminacja inteligencji polskiej na Pomorzu Gdańskim (wrzesień–grudzień 1939)*, Poznań 1972, s. 78–79 i n. Zob. także J. Sziling, *Eksterminacja ludności polskiej i żydowskiej [w:] Historia Grudziądza 1920–1945...*, t. 2, s. 213–223; *idem*, *Niektóre problemy okupacji hitlerowskiej w Grudziądzu (1939–1945)*, „Rocznik Grudziądzki” 1970, t. 5–6, s. 447–460; M. Wardzińska, *Był rok 1939. Operacja niemieckiej policji bezpieczeństwa w Polsce. Intelligenzaktion*, Warszawa 2009.

²⁵⁰ J. Sziling, *Konspiracja [w:] Historia Grudziądza 1920–1945...*, t. 2, s. 282.

²⁵¹ E. Wiśniewski, *Wspomnienia...*, s. 1–2; *idem*, *Ostatnia publiczna egzekucja w Grudziądzu*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 4 III 2009, nr 9, s. 2; J. Krzyś, *Tak było...*, s. 135.

²⁵² APB, UWP By, 583, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 2 I 1946 r., k. 52.

²⁵³ *Fragmenty meldunków Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu z 1945 r.* [w:] B. Chrzanowski, *Delegatura Rządu RP na Kraj na Pomorzu. Nieznane karty z frontu walki cywilnej podczas okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu*, Toruń 2011, s. 332.

²⁵⁴ APB, UWP By, 1960, Protokół nr 2 z posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej w Grudziądzu zwołanego 29 V 1945 r. w Sali „Tivoli” na godzinę 17 min. 30, k. 5; APT, SPG, 33, Pismo starosty powiatowego w Grudziądzu do komendanta miasta płk. Frołowa, Grudziądz, czerwiec 1945 r., k. 6.

²⁵⁵ W. Trzeciakowski, *Traktowanie ludności niemieckiej oraz cudzoziemców po 1945 r. w świetle dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Pomorskiego w Bydgoszczy*, „Kronika Bydgoska” 2003 (Bydgoszcz 2004), t. 25, s. 185.

Duże uroczystości odbyły się w rocznicę bitwy pod Grunwaldem, uczestniczyło w nich, zdaniem bezpieki, ok. tysiąca osób²⁵⁶. Podczas pobytu w Grudziądzu premier Osóbka-Morawski otworzył wystawę poświęconą zbrodniom niemieckim, którą w ciągu kilku tygodni miało zobaczyć ok. 8 tys. mieszkańców²⁵⁷. W prasie ukazał się tekst oskarżający naród niemiecki: „Dziś nie ma i nie może być Niemca »dobrego« i »złego«. Wszyscy są jednacy”²⁵⁸.

PZZ w Grudziądzu rozpoczął akcję poszukiwania miejsc kaźni z II wojny światowej, do której zaangażowano m.in. młodzież²⁵⁹. Powodowało to duże zainteresowanie i podsycalo „wstręt do okupantów”²⁶⁰. Na tę okoliczność „Głos Pomorza” wydał specjalny, poszerzony numer o zwiększonym nakładzie²⁶¹. Na przestrzeni tygodni drukowano artykuły o postępach w pracach, relacje opisujące egzekucje w Grudziądzu i powiecie, listy zamordowanych oraz informowano o procesach zbrodniarzy (lokalnych i w Norymberdze)²⁶².

W Grudziądzu organizacje państwowe, instytucje samorządowe i osoby prywatne włączały się w przygotowanie uroczystości pogrzebowych ofiar terrorku²⁶³. Odbyły się one 27 i 28 października: na podium wystawiono trumny, przy których organizacje młodzieżowe pełniły wartę, przemawiali przedstawiciele władz, odbyło się nabożeństwo żałobne, odsłonięto tablicę pamiątkową²⁶⁴. Podobne wydarzenia miały miejsce w innych miejscowościach powiatu, w Grucie²⁶⁵ i w Łasinie, gdzie mimo złej pogody zebrały się tysiące mieszkańców. Nie zabrakło oczywiście przemówień przedstawicieli władz, w tym PPR i PPS²⁶⁶.

²⁵⁶ Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji 3 KW na pow. Grudziądz od 10 VII do 19 VII 1945 r., Grudziądz, 19 VII 1945 r. [w:] Rok pierwszy..., s. 179.

²⁵⁷ Premier Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w Grudziądzu, „Głos Pomorza”, 22 XI 1945, s. 3; „Prochy mówią”, *ibidem*, 11 XII 1945, s. 3.

²⁵⁸ Zwiedzajcie dokumentalną wystawę!, *ibidem*, 24 XI 1945, s. 4.

²⁵⁹ Odnajdujemy miejsca kaźni hitlerowskich, *ibidem*, 4 X 1945, s. 3.

²⁶⁰ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 24 od 8 X 1945 r. do 28 X 1945 r., Grudziądz, 18 X 1945 r., k. 124.

²⁶¹ Od redakcji, „Głos Pomorza”, 16 X 1945, s. 3. Nadesłano ponad siedemdziesiąt listów ze wspomnieniami, zob. Wspomnienia pensjonariuszy osławionego „Internatu” i więzienia przy ul. Budkiewicza, *ibidem*, 27 X 1945, s. 3.

²⁶² Zob. np.: Nad mogiłami Waszymi pochylamy głowy i stajemy cisi. Reportaż z miejsca kaźni, „Głos Pomorza”, 18 X 1945, s. 3; Ku czci pomordowanych obywateli miasta Łasina i okolicy, *ibidem*, 10 XI 1945, s. 4; Jeszcze z przeszłości „Internatu”, *ibidem*, 20 XI 1945, s. 3; Wyrok śmierci na zbrodniarza niemieckiego w Grudziądzu, *ibidem*, 10 XI 1945, s. 5; Drugi wyrok śmierci na zbrodniarza niemieckiego w Grudziądzu, *ibidem*, 15 XI 1945, s. 3; Wyroki śmierci na zbrodniarza niemieckiego w Grudziądzu, *ibidem*, 11 XII 1945, s. 3; Z procesu największych zbrodniarzy świata, *ibidem*, 18 XII 1945 r., s. 2.

²⁶³ Mieszkańcy Grudziądza należycie wypełnili swój patriotyczny obowiązek, *ibidem*, 6 X 1945, s. 3.

²⁶⁴ Program uroczystości pogrzebowych pomordowanych w Grudziądzu Rodaków, *ibidem*, 27 X 1945, s. 5. Opis uroczystości zob. Prochy Wasze – mocą naszą! Jak Grudziądz chował dzielnych, swych mieszkańców i bohaterskich Obrońców Warszawy, *ibidem*, 30 X 1945, s. 3.

²⁶⁵ Uroczysty pogrzeb pomordowanych w Grucie, *ibidem*, 7 XII 1945, s. 3.

²⁶⁶ Łasin – Ekshumacja pomordowanych, *ibidem*, 3 XI 1945, s. 3; Z godnością i powagą złożył Łasin szczątki pomordowanych rodaków do snu wiecznego, *ibidem*, 15 XI 1945, s. 3.

PZZ apelował za pośrednictwem prasy, by na takich uroczystościach „nikogo nie zabrakło”²⁶⁷. Uważano, że uczestnictwo w pogrzebach to patriotyczny obowiązek²⁶⁸.

Z drugiej strony zdarzały się również postawy przeczące ww. nastrojom. W maju, gdy do Grudziądza z Helu przetransportowano tysiące niemieckich jeńców, ludność odnosiła się do nich z życzliwością, karmiono ich chlebem. A pamiętać należy, że w tym czasie były olbrzymie deficyty chleba, mieszkańcy czasami nie jedli go przez kilka tygodni²⁶⁹. Zatrzymano kilkanaście osób za okazywanie sympatii jeńcom niemieckim maszerującym ulicami miasta²⁷⁰.

Mając powyższe na uwadze można postarać się odtworzyć charakter lokalnej sceny politycznej, w tym stosunek mieszkańców do partii komunistycznej, a także organów władzy.

Według prezydenta Grudziądza robotnicy mieli popierać PPR i PPS, inteligencja sympatyzować z PPS i SP, natomiast chłopci z ludowcami²⁷¹. Według UB do Stronnictwa Pracy zapisywali się przedwojenni wojskowi i nauczyciele, a także osoby, które zajmowały stanowiska wyczekujące²⁷². Starosta uważał, że z punktu widzenia władzy komunistycznej najlepiej zorganizowane na terenie powiatu pod względem politycznym były Łasin i Radzyń, skąd promieniował wpływ na resztę terenu²⁷³. Dostępne są świadectwa potwierdzające niechęć do dołączania do partii komunistycznej. W początkach roku pracownicy i robotnicy z Grudziądza, mimo deklarowanego poparcia, nie chcieli wstępować w jej szeregi²⁷⁴, co może świadczyć jednak o niezbyt przychylnym nastawieniu. Mimo zabiegów nie udało się powołać komórki w Plemiętach²⁷⁵. Informator bezpieczeństwa donosił o mężczyźnie deklarującym, że nie wstąpi do PPR i nie popiera TRJN, bowiem jego zdaniem prawowitym rządem był ten w Londynie²⁷⁶. Do

²⁶⁷ „Głos Pomorza”, 20 X 1945, s. 2.

²⁶⁸ Z powiatu, *ibidem*, 8 XI 1945, s. 4.

²⁶⁹ AIPN By, 203/61, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 14 V 1945 do 20 V 1945 r., Grudziądz, 11 V 1945 r., k. 22.

²⁷⁰ *Ibidem*, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 21 V 1945 do 27 V 1945 r., Grudziądz, 30 V 1945 r., k. 23.

²⁷¹ APB, UWP By, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 62.

²⁷² AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 3 kierownika 3 Sekcji na miasto i powiat Grudziądz od 29 VII 1945 r. do 8 VIII 1945 r., Grudziądz, k. 8; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 6 Sekcji 3 od 28 VIII 1945 r. do 9 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 16.

²⁷³ APB, UWP By, 594, Sprawozdanie starosty powiatowego w Grudziądzu z rozwoju życia politycznego i społecznego, Grudziądz, 4 VI 1945 r., k. 26. Na temat życia partyjnego w Grudziądzu i powiecie zob. B. Głębowicz, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 177–178; R. Kozłowski, *Ruch robotniczy w Grudziądzu...*

²⁷⁴ R. Kozłowski, *Partie polityczne...*, s. 18.

²⁷⁵ APB, KP PPR G, 18, Sprawozdanie sekretarza PPR w Radzynie, Plemięta, 17 V 1945 r., b.p.

²⁷⁶ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 48 od 18 XI 1945 r. do 28 XI 1945 r., Grudziądz, 28 XI 1945 r., k. 163.

PPR nie chcieli zapisywać się mieszkańcy wspomnianego wyżej Radzyna. Jako powód podawano, że członkami partii byli ludzie wysoko postawieni w miejscich strukturach, które nadużywały władzy²⁷⁷.

Źle oceniano także samą partię. Mężczyzna obecny na zebraniu jednej z komórek w Radzynie deklarował, że PPR „idzie ręka w rękę z Rosją”, i stwierdzał, że ci co do niej należeli powinni wisieć. Co ciekawe, mężczyzna wcześniej sam był członkiem PPR, lecz w ciągu roku z niej wystąpił²⁷⁸. Inny mieszkaniec Radzyna uważał, że PPR w 80 proc. składała się z ludzi nieodpowiednich i nie należało oczekiwać, że zrobi coś dobrego dla robotnika, który powinien liczyć tylko na siebie²⁷⁹. Podobnie we wsi Blizno, na spotkaniu informacyjnym partii obecni chłopcy stwierdzali, że PPR nic dla nich nie zrobiła, w przeciwieństwie do ludowców²⁸⁰.

We wsi Gołębiewo jeden z mieszkańców opowiadał, że do PPR należeli bandyci i komuniści, a gdy przyjdzie inny rząd będą wisieć²⁸¹. Podobnie w Szczuplinkach mężczyzna w rozmowie stwierdzał, że PPR to „najgorsza partia”, jej członkami są „niedobrzy ludzie”, a po zmianie rządów „dostaną wszyscy w łeb”²⁸².

Pewną rolę odstraszącą przed akcesem do organizacji odgrywać mogła działalność podziemia²⁸³ czy stosunek do osób, które zostały członkami PPR. We wsi Kłódka w gminie Rogóżno nieznani sprawcy dokonali napadu na dom sołtysa. Jeden z napastników oświadczył, że przyszli go „oswobodzić ze wszystkiego”, ponieważ członkowie rodziny należeli do PPR²⁸⁴.

Niechęć wzbudzali także przedstawiciele innych komunistycznych organizacji. Sekretarka Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego wyraziła się o członkach ZWM, chodzących w czerwonych koszulach, że wyglądali „jakby na podbój Europy szli”²⁸⁵.

Początkowo przeciwnicy ustroju wstępowali do Stronnictwa Ludowego (SL), w którym znalazło się wiele osób popierających Stanisława Mikołajczyka²⁸⁶, co miało swoje źródło jeszcze w czasach przedwojennych²⁸⁷. Określali oni

²⁷⁷ APB, KP PPR G, 18, Sprawozdanie, Radzyń, 1 VIII 1945 r., b.p.

²⁷⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie, Radzyń, 5 VI 1945 r., b.p.

²⁷⁹ *Ibidem*, Sprawozdanie, Radzyń, 3 IX 1945 r., b.p.

²⁸⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie, Blizno, 16 XII 1945 r., b.p.

²⁸¹ *Ibidem*, Sprawozdanie, Radzyń, 30 VI 1945 r., b.p.

²⁸² *Ibidem*, Sprawozdanie, Radzyń, 21 VI 1945 r., b.p.

²⁸³ R. Kozłowski, *Partie polityczne...*, s. 27.

²⁸⁴ AIPN By, 050/37, Sprawozdanie dekadowe kierownika Sekcji WzBiD od 8 XI do 18 XI 1945 r., Grudziądz, 18 XI 1945 r., k. 36.

²⁸⁵ *Ibidem*, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 19 od 18 VIII 1945 r. do 28 VIII 1945 r., Grudziądz, 28 VIII 1945 r., k. 89.

²⁸⁶ R. Kozłowski, *Partie polityczne...*, s. 161; M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy...*, s. 78–79.

²⁸⁷ M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy...*, s. 79.

pepeerowców wprost komunistami²⁸⁸. Później, gdy Mikołajczyk powrócił do Polski, zaangażowali się w tworzone przez niego PSL²⁸⁹. Partię wspierali m.in. byli członkowie AK i Armii Krajowej-Westerplatte²⁹⁰. Zdaniem jednego z nich rozpowszechniano wśród konspiratorów opinię, że PSL „jest to to samo, co dotychczas AK”²⁹¹. Już wcześniej w gminach zauważalne było napięcie między PPR a SL. W efekcie dochodziło do rywalizacji między PPR i PPS a ludowcami²⁹². W listopadzie niemal całe powiatowe struktury SL przeszły do PSL²⁹³, a w momencie rozłamu ludność skłaniała się ku temu ostatniemu²⁹⁴.

Bardzo złą opinię wśród mieszkańców powiatu miała MO. Głównie z powodu pijaństwa, rewizji, braku poszanowania dla podstawowych praw obywatelskich, kradzieży, złego odnoszenia się do miejscowych i traktowania ich bez szacunku²⁹⁵. Nadużycia milicjantów powodowały, że ludność żaliła się i składała skargi²⁹⁶. Uważano, że milicjanci zajmowali się drobnymi sprawami zamiast poważnymi zagrożeniami, co powodowało, że mieszkańcy nie czuli się bezpieczni. Ludności konfiskowano rowery, koce i inne przedmioty, co wywołało ogromne

²⁸⁸ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe od 18 VII 1945 r. do 28 VII 1945 r., Grudziądz, 28 VII 1945 r., k. 73.

²⁸⁹ R. Kozłowski, *Partie polityczne...*, s. 27.

²⁹⁰ Wystawa przygotowana przez Instytut Pamięi Narodowej „»Dla Ciebie, Polsko i dla Twojej chwały«. Żołnierze Wyklęci Pomorza i Kujaw”, oprac. A. Paczoska-Hauke.

²⁹¹ *Sprawozdanie dekadowe nr 31 za okres od dnia 18 XII do dnia 28 XII 1945 r., Grudziądz, 28 XII 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 428.

²⁹² AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe od 8 VII 1945 r. do 18 VII 1945 r., Grudziądz, 18 VII 1945 r., k. 53.

²⁹³ M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy...*, s. 79. Zdaniem starosty z chwilą przejścia struktur SL do PSL to pierwsze przestało istnieć na terenie powiatu, zob. APB, UWP By, 592, Sprawozdanie za miesiąc listopad 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 84. Informator bezpieczeństwa podawał, że nie wszystkie koła przeszły do ludowców Mikołajczyka – w Radzyniu i Mokrem pozostały struktury SL, AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 14 kierownika 3 Sekcji Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 28 XI 1945 r. do 8 XII 1945 r., Grudziądz, 8 XII 1945 r., k. 56–57; zob. także APB, UWP By, 592, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc listopad 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 30 XI 1945 r., k. 91; AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od 8 XI 1945 r. do 28 XI 1945 r., Grudziądz, 28 XI 1945 r., k. 52.

²⁹⁴ APB, UWP By, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 63.

²⁹⁵ *Sprawozdanie dekadowe nr 12 od dnia 8 VI do dnia 18 VI 1945 r., Grudziądz, 18 VI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 147; AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe od 18 VII 1945 r. do 28 VII 1945 r., Grudziądz, 28 VII 1945 r., k. 74; APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 47; *ibidem*, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 68.

²⁹⁶ APB, UWP By, 600, Wyciąg ze sprawozdania miesięcznego za lipiec br. Starostwa Powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 17 VIII 1945 r., k. 15; *ibidem*, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 68.

oburzenie i odbiło się szerokim echem w stolicy powiatu. Sprawę poruszano na posiedzeniu MRN w Grudziądzu. Skrytykowano za to komendanta MO, przegłosowano wniosek o jego odwołanie²⁹⁷. Kilka miesięcy później milicjanci zabierali prostym robotnikom i pracownikom umysłowym towary zakupione na wsi²⁹⁸. Dochodziło do tego, że funkcjonariusze grudziądzkiej komendy MO stwierdzali, że mieszkańcy nie zgłaszali przestępstw, gdyż im nie ufali, a z tego powodu mieli nawet utrudniać pracę milicji²⁹⁹.

Na rozkaz sowieckiego komendanta wojennego, milicji w Grudziądzu i powiecie odebrano niemal całą broń, co miało podważyć jej autorytet³⁰⁰. Według UB milicja miała być „pośmiewiskiem”³⁰¹. Także w artykule prasowym zauważano, że w pierwszych miesiącach pracowali w niej ludzie bez kompetencji, „surowi”, a nawet przestępcy³⁰² (co ciekawe, w tym czasie w większości mieli rekrutować się z osób, które powróciły z niemieckich obozów pracy³⁰³). Różnie kierownictwo oceniało kadry. W drugiej połowie roku sytuacja, po oczyszczeniu szeregów MO z „elementów nieodpowiednich”, miała się poprawić³⁰⁴. Jednak mimo czystek wciąż pracowali w niej ludzie zainteresowani własną korzyścią, np. uniknięciem powołania do wojska³⁰⁵.

Ówczesna prasa starała się ocieplić wizerunek funkcjonariuszy. Pisano, że ludność darzy milicję sympatią. Pod koniec roku miała nawet zyskać „uznanie” lokalnego społeczeństwa³⁰⁶. W „Głosie Pomorza” opisano historię z miejscowości Plemięta, w której wałęsający się w dużej liczbie uzbrojeni maruderzy ukradli motor od maszyny. Milicjant z tamtejszego posterunku ruszył w pogoń i odebrał skradzioną rzecz, czym zaskarbił sobie wdzięczność miejscowych³⁰⁷.

²⁹⁷ *Ibidem*, 1960, Protokół z 5-tego plenarnego posiedzenia GMRN odbytego 31 VIII 1945 r. o godzinie 4 min. 30 w sali posiedzeń Rady w gmachu Ratusza, k. 60; AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 19 od 18 VIII 1945 r. do 28 VIII 1945 r., Grudziądz, 28 VIII 1945 r., k. 92; APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 29.

²⁹⁸ APB, UWP By, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 57–58.

²⁹⁹ *Ze Sekcji Śledczej MO*, „Głos Grudziądza”, 19 VII 1945, s. 4.

³⁰⁰ AIPN By, 203/61, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 30 IV 1945 do 6 V 1945 r., Grudziądz, 11 V 1945 r., k. 19.

³⁰¹ *Ibidem*, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 13 od 18 VI 1945 r. do 28 VI 1945 r., Grudziądz, 28 VI 1945 r., k. 44.

³⁰² *Ze Sekcji Śledczej MO*, „Głos Grudziądza”, 19 VII 1945, s. 4.

³⁰³ AIPN By, 203/61, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 21 V 1945 do 27 V 1945 r., Grudziądz, 30 V 1945 r., k. 25.

³⁰⁴ *Ibidem*, Miesięczny raport z działalności Komendy Miasta MO Grudziądz za czas od 1 do 31 VIII 1945 r., Grudziądz, 4 IX 1945 r., k. 52.

³⁰⁵ AIPN, 1550/1912, [Sprawozdanie MO z Grudziądza], b.d., k. 12.

³⁰⁶ APB, UWP By, 593, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc grudzień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 XII 1945 r., k. 76.

³⁰⁷ *Radzyń*, „Głos Pomorza”, 18 X 1945, s. 4.

Również UB nie cieszył się dobrą opinią. Nazywano go „polskim gestapo”, a nawet mówiono, że jest od niego gorszy. Twierdzono, że bezpieka jest brutalna, torturuje w czasie śledztw. To powodowało, że grudziądzanie nie tylko nie czuli się chronieni przez aparat bezpieczeństwa, ale wzbudzał on strach i unikali z nim kontaktu³⁰⁸. Kierownik PUBP zdawał sobie z tego sprawę, uważając, że dużą rolę w takiej ocenie odgrywali sami funkcjonariusze, którzy psuli wizerunek organom bezpieczeństwa³⁰⁹.

Mając powyższe na uwadze można spróbować zrekonstruować stosunek mieszkańców Grudziądza i powiatu do władz i instalowanego reżimu komunistycznego w 1945 r. Pamiętać przy tym należy, że polskie społeczeństwo z wojny wychodziło niemal zupełnie rozbite. Okupacja niemiecka spowodowała rozpad struktur społecznych i świata społecznego, brutalizację życia, powszechna była przemoc i upadek norm moralnych. Odczuwano brak elit, ogólne i indywidualne zbiednienie, dużą rolę odgrywały traumy z pobytów w obozach czy wysiedleń³¹⁰.

Grudziądzka bezpieka miewała problemy, by rozeznac się w nastrojach ludności z powodu braku własnych kadr³¹¹. Do tego ludzie byli skryci, publicznie nie okazywali swoich sympatii politycznych³¹². Prezydent Grudziądza notował, że ciężko było mu określić stosunek mieszkańców do partii politycznych i nastroje, zwłaszcza robotników i drobnych chłopów³¹³.

W związku z tym w materiałach odnaleźć można odmienne opisy rzeczywistości. Wielokrotnie pisano, że nastawienie mieszkańców było pozytywne. Kierownik tutejszego Urzędu Informacji i Propagandy stwierdzał, że nastroje ludności były „stosunkowo dobre”³¹⁴, a starosta, że przychylnie odnoszono

³⁰⁸ APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 47–49; Zob. także *ibidem*, 581, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 5 XI 1945 r., k. 40; *ibidem*, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 68; M. Skowroński w artykule o tworzeniu struktur aparatu bezpieczeństwa nie wspomina o negatywnym stosunku mieszkańców, M. Skowroński, *Kształtowanie się władzy...*, s. 91–92.

³⁰⁹ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 29 za okres od 28 XI 1945 r. do 8 XII 1945 r., Grudziądz, 8 XII 1945 r., k. 176.

³¹⁰ A. Wylęgała, *Krajobraz po wojnie: anatomia rozpadu świata społecznego na przykładzie Polski w okresie II wojny światowej*, „Studia Socjologiczne” 2016, nr 3, s. 133–163.

³¹¹ AIPN By, 050/1, Raport nr 4, Grudziądz, 26 III 1945 r., k. 8; *ibidem*, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sekcji na miasto i powiat Grudziądz od 18 IX 1945 r. do 28 IX 1945 r., k. 32.

³¹² APB, UWP By, 581, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 5 XI 1945 r., k. 36.

³¹³ *Ibidem*, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 29–31; *ibidem*, 581, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 5 XI 1945 r., k. 36.

³¹⁴ AAN, MIIIP, 609, [Protokół ze zjazdu kierowników miejskich i powiatowych urzędów informacji i propagandy województwa pomorskiego z 18 i 19 IV 1945 r.], k. 18.

się do władz i zarządzeń³¹⁵. Według UB i działaczy PPR mieszkańcy powiatu generalnie byli „dobrze ustosunkowani” do komunistów, a nastroje dobre³¹⁶; jedynie jednostki nie były zadowolone z panujących warunków³¹⁷. Prezydent Grudziądza informował, że społeczeństwo zadowolone było z prowadzonej polityki zagranicznej, zwłaszcza sojuszu z ZSRS³¹⁸.

Przeważały jednak opinie o negatywnym stosunku. W Grudziądzu latem odnotowywano „reakcyjne” nastroje³¹⁹. W mieście panowało duże niezadowolenie, co łączono po prostu z ciężką sytuacją materialną mieszkańców³²⁰. Ludzie myśleli przede wszystkim o stabilizacji i zabezpieczeniu bytu codziennego³²¹. W większości grudziądzanie przyjęli postawy wyczekujące i bierne, z rezerwą i obojętnością odnosili się do partii politycznych i władzy³²². We wrześniu w prywatnej korespondencji osoba mieszkająca w Grudziądzu pisała: „czas jest teraz b[ardzo] krytyczny i nie wiadomo jak tu dalej pracować i egzystować [...]. Obecnie ja pracuję i to przy gruzach, praca dosyć ciężka za półdarmo, bo na te płace to obecnie wszystko za drogie, jednym słowem [...] ja zginę z temi dziećmi razem...”³²³. W styczniu 1946 r., czyli po uciążliwych dwunastu miesiącach, mieszkańcy byli apatyczni i bierni, upadali na duchu³²⁴.

Nie inaczej było w powiecie. Źle nastawieni do ustroju byli tak nauczyciele³²⁵, jak i robotnicy, którzy przecież mieli być podstawą nowo powstającego

³¹⁵ APB, UWP By, 600, Sprawozdanie za miesiąc czerwiec 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, k. 2.

³¹⁶ *Sprawozdanie dekadowe nr 12 od dnia 8 VI do dnia 18 VI 1945 r., Grudziądz, 18 VI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 147; APB, KW PPR By, 45, Protokół z konferencji sekretarzy powiatowych, miejskich i aktywu partyjnego z 18 IX 1945 r., k. 23.

³¹⁷ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 17 od 28 VII 1945 r. do 8 VIII 1945 r., Grudziądz, 8 VIII 1945 r., k. 78.

³¹⁸ APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 29; *ibidem*, 583, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 2 I 1946 r., k. 52.

³¹⁹ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 17 od 28 VII 1945 r. do 8 VIII 1945 r., Grudziądz, 8 VIII 1945 r., k. 76.

³²⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe od 28 VI 1945 do 8 VI[I] 1945 r., Grudziądz, 8 VII 1945 r., k. 47.

³²¹ APB, UWP By, 582, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 27 XI 1945 r., k. 57.

³²² *Ibidem*, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 29–31; *ibidem*, 581, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 5 XI 1945 r., k. 36; *ibidem*, 29, Protokół ze zjazdu sekretarzy i przewodniczących PKR PPS województwa pomorskiego odbytego w Bydgoszczy 9 i 10 VI br. [1945 r.], k. 50.

³²³ AIPN, 01265/752, Doniesienie specjalne kierownika Wydziału Cenzury Wojennej, 13 X 1945 r., k. 114.

³²⁴ APB, UWP By, 583, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 2 I 1946 r., k. 51.

³²⁵ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 20 od 28 VIII 1945 r. do 8 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 95–97; *ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 22 od 18 IX 1945 r. do 28 IX 1945 r., Grudziądz, 28 IX 1945 r., k. 111.

systemu – byli rozgoryczeni, powodowani niechęcią do pracy czasami ją porzucali³²⁶. Nastrój przygnębienia i niechęci do wykonywania obowiązków – a czasami masowe odejścia – głównie z powodu nędzy, utrzymywał się przez wiele miesięcy wśród milicjantów³²⁷. Sytuacja poprawiła się nieco, gdy wypłacono im uposażenia lub dostępne były przydziały żywnościowe³²⁸. W Radzynie mieszkańcy nie byli zadowoleni z „robotniczych rządów” z powodu złego funkcjonowania urzędów³²⁹. Osoby, które prowadziły działalność gospodarczą, pracując w spółdzielniach, restauracjach czy bankach, były negatywnie nastawione do komunistycznej rzeczywistości³³⁰. KP PPS raportował we wrześniu, że ludność była niezadowolona i bierna³³¹. Jeden z mieszkańców już w kwietniu, w obliczu niezadowolenia z rządów, wyraził opinię, że „w najbliższej przyszłości należy udać się z karabinem do lasu”³³².

W olbrzymim stopniu niezadowolenie wynikało z fatalnej sytuacji gospodarczej spowodowanej niemiecką okupacją, zniszczeniami wojennymi, bezrobociem, brakiem środków do życia, drożyzną, kłopotami mieszkaniowymi, postępującą pauperyzacją, problemami z transportem i komunikacją, szerzącymi się chorobami. Jeszcze w połowie roku w Grudziądzu nie było regularnych dostaw prądu i wody. W późniejszym okresie brakowało opału i odzieży w perspektywie nadchodzącej zimy. Informowali o tym bezpieka, milicja, KP PPS i prezydent Grudziądza³³³. Oprócz tego, zdaniem F. Mówińskiego, rolę odgry-

³²⁶ APB, UWP By, 589, Sprawozdanie za wrzesień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 X 1945 r., k. 47.

³²⁷ AIPN By, 203/61, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 9 IV 1945 r. do 15 IV 1945 r., Grudziądz, 23 IV 1945 r., k. 4; *ibidem*, Tygodniowy raport z działalności Komendy Milicji Obywatelskiej na powiat i miasto Grudziądz za czas od 16 IV do 22 IV 1945 r., Grudziądz, 25 IV 1945 r., k. 7; *ibidem*, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 14 V 1945 do 20 V 1945 r., Grudziądz, 11 V 1945 r., k. 21; *ibidem*, Dekadowy raport z działalności Komendy Miasta MO Grudziądz za czas od 21 do 31 VIII 1945 r., Grudziądz, 31 VIII 1945 r., k. 56; *ibidem*, Dekadowy raport z działalności Komendy Miasta MO Grudziądz za czas od 11 do 20 IX 1945 r., b.d., k. 72.

³²⁸ *Ibidem*, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 25 VI 1945 r. do 1 VII 1945 r., Grudziądz, 4 VII 1945 r., k. 33–34; *ibidem*, Miesięczny raport z działalności Komendy Miasta MO Grudziądz za czas od 1 do 31 VIII 1945 r., Grudziądz, 4 IX 1945 r., k. 52.

³²⁹ APB, KP PPR G, 18, Sprawozdanie, Radzyń, 24 VII 1945 r., b.p.

³³⁰ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 19 od 18 VIII 1945 r. do 28 VIII 1945 r., Grudziądz, 28 VIII 1945 r., k. 92.

³³¹ AAN, PPS. Centralny Komitet Wykonawczy w Warszawie (dalej: PPS CKW), 235/VII–68, Sprawozdanie Pomorskiego Wojewódzkiego Komitetu PPS w Bydgoszczy [...] z działalności za czas od 1 VIII do 2 IX 1945 r., Bydgoszcz, 21 IX 1945 r., k. 43.

³³² *Raport nr 6 kierownika Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Grudziądzu, Grudziądz, 14 IV 1945 r. [w:] Rok pierwszy...*, s. 86.

³³³ Zob. np. AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 20 od 28 VIII 1945 r. do 8 IX 1945 r., Grudziądz, 8 IX 1945 r., k. 95–97; *ibidem*, 050/58, Sprawozdanie dekadowe kierownika 3 Sek-

wała niestabilna sytuacja polityczna – zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej³³⁴.

Warunki panujące w 1945 r. porównywano do tych z lat II wojny światowej: „w czasie okupacji nie byłem pachołkiem Hitlera, obecnie nie będę pachołkiem bolszewików i PPR-u [...] w czasie wyborów będziemy ich rznąć”³³⁵. Niezadowolone z sytuacji ekonomicznej powodowało, że byli tacy, którzy twierdzili, że za okupacji niemieckiej było lepiej, ponieważ Niemcy dbali o gospodarkę³³⁶.

Oceniano, że mieszkańcy powiatu grudziądzkiego, jak zresztą ogólnie Pomorzanie, byli społeczeństwem zdyscyplinowanym, które chętnie współpracowało, posłusznie wykonywało zarządzenia władz, nie odnotowywano wypadków sabotażu *etc.*³³⁷ Jednakże kierowano w stronę władz państwowych i samorządowych poważne pretensje. Mieszkańcy żywili nadzieje na objęcie przywództwa przez przedstawicieli „rządu londyńskiego”. Nastroje takie panowały nie tylko wśród bogatszych rolników, ale również wśród robotników rolnych i robotników w miastach³³⁸. Ich zdaniem władze nie podejmowały działań, by zmienić

cji na miasto i powiat Grudziądz od 18 IX 1945 r. do 28 IX 1945 r., k. 33; AAN, PPS CKW, 235/VII–68, Sprawozdanie Pomorskiego Wojewódzkiego Komitetu PPS [...] z działalności za czas 3 IX do 31 X 1945 r., Bydgoszcz, 12 XI 1945 r., k. 46; AIPN By, 203/61, Dekadowy raport z działalności Komendy Miasta MO Grudziądz za czas od 11 do 20 IX 1945 r., b.d., k. 74; APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądz, Grudziądz, 5 X 1945 r., k. 21–22; *ibidem*, 588, Sprawozdanie o sytuacji aprowizacyjnej za czas od 1 do 31 VIII 1945 r. Wydziału Apropowizacji i Handlu Starostwa Powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 IX 1945 r., k. 37; APB, WKPPS By, 34, Sprawozdanie Pomorskiego Wojewódzkiego Komitetu PPS w Bydgoszczy ul. Jagiellońska 35 z działalności za czas od 3 IX do 31 X 1945 r., Bydgoszcz, 12 XI 1945 r., k. 146; APB, UWP By, 581, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądz, Grudziądz, 5 XI 1945 r., k. 35; AIPN, 1550/795, Raport sytuacyjny KW MO w Bydgoszczy za czas od 1 XII 1945 r. do 1 I 1946 r., Bydgoszcz, 4 I 1946 r., k. 80; AIPN By, 203/61, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 9 IV 1945 r. do 15 IV 1945 r., Grudziądz, 23 IV 1945 r., k. 5; *ibidem*, Tygodniowy raport z działalności Komendy Milicji Obywatelskiej na powiat i miasto Grudziądz za czas od 16 IV do 22 IV 1945 r., Grudziądz, 25 IV 1945 r., k. 8; *ibidem*, Tygodniowy raport z działalności Komendy MO na powiat i miasto Grudziądz za czas od 30 IV 1945 r. do 6 V 1945 r., Grudziądz, 11 V 1945 r., k. 17; *ibidem*, 050/1, Sprawozdanie dekadowe od 28 VI 1945 r. do 8 VI[I] 1945 r., Grudziądz, 8 VII 1945 r., k. 47.

³³⁴ APB, UWP By, 583, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądz, Grudziądz, 2 I 1946 r., k. 51.

³³⁵ AIPN By, 050/1, Sprawozdanie dekadowe nr 30 za okres od 8 XII 1945 r. do 18 XII 1945 r., Grudziądz, 18 XII 1945 r., k. 186.

³³⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie dekadowe nr 19 od 18 VIII 1945 r. do 28 VIII 1945 r., Grudziądz, 28 VIII 1945 r., k. 91.

³³⁷ Zob. np. APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądz, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 29; *ibidem*, 591, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 47; *ibidem*, 593, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc grudzień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 31 XII 1945 r., k. 73; *ibidem*, 600, Sprawozdanie za miesiąc czerwiec 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, k. 2.

³³⁸ *Ibidem*, 591, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 47.

złą sytuację obywateli – zauważali to komendant MO, prezydent Grudziądza i starosta³³⁹. Starosta ponadto informował o negatywnym nastawieniu do władz sowieckich. Za złe warunki ekonomiczne i istniejące trudności, np. brak artykułów spożywczych i przemysłowych, inwentarza żywego, paliw i opału, winiono wszystkie wymienione urzędy³⁴⁰. Powszechnie twierdzono, że to z winy władz centralnych (ich „niezaradności”, jak to ujęto) najlepiej żyło się złodziejom, szabrownikom i paserom³⁴¹.

Tę rozbieżność między sferą symboliczną, czyli tym, co myślano, a życiem codziennym, opisywali historycy i socjologowie, wskazując ją jako element przystosowania do nowych realiów ustrojowych w pierwszych latach Polski „ludowej”³⁴².

Niektórych sytuacja doprowadzała do ostateczności. Starosta podawał przykład mieszkańca wsi Okonin, który nie posiadając siły pociągowej, przy pomocy sąsiadów zebrał plony, nie miał jednak jak dokonać zasiewów na jesień i omłotu zboża – wezwany do odstawienia kontyngentu popełnił samobójstwo³⁴³. Co ważne, w obliczu problemów ratunkiem była właśnie sąsiedzka solidarność, gdy chłopci pomagali sobie w przywracaniu gospodarstw do użytku³⁴⁴.

W tych ciężkich miesiącach radość i entuzjazm wzbudzały wszelkiego rodzaju działania, które ułatwiały życie codzienne, np. otwarcie linii kolejowej relacji Grudziądz–Toruń³⁴⁵ czy zapowiedź uruchomienia gazowni miejskiej³⁴⁶. Pozytywne reakcje odnotowano, gdy w listopadzie Grudziądz odwiedził Osób-

³³⁹ AIPN By, 203/61, [Pismo Komendanta MO Jana Stróżyka], b.d., k. 10; APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 12 IX 1945 r., k. 29; *ibidem*, 583, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 2 I 1946 r., k. 51; *ibidem*, 589, Sprawozdanie za wrzesień 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 X 1945 r., k. 47; *ibidem*, 600, Sprawozdanie za miesiąc czerwiec 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, k. 2–3; *ibidem*, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc lipiec 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 VIII 1945 r., k. 9.

³⁴⁰ APT, SPG, 33, Pismo starosty powiatowego w Grudziądzu do komendanta miasta płk. Frołowa, Grudziądz, czerwiec 1945 r., k. 6; APB, UWP By, 600, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc lipiec 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, Grudziądz, 1 VIII 1945 r., k. 9.

³⁴¹ *Ibidem*, 591, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 47.

³⁴² Zob. np. M. Marody, *Przemiany postaw ideologicznych i przystosowanie w systemie komunistycznym* [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 127–138.

³⁴³ APB, UWP By, 591, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 r. starosty powiatowego w Grudziądzu, k. 47.

³⁴⁴ AIPN By, 050/58, Sprawozdanie dekadowe nr 9 kierownika Sekcji 3 na miasto i powiat Grudziądz od 28 IX 1945 r. do 8 X 1945 r., Grudziądz, 8 X 1945 r., k. 25.

³⁴⁵ *Ibidem*, 203/61, Dekadowy raport z działalności Komendy Miasta MO Grudziądz za czas od 11 do 20 IX 1945 r., b.d., k. 73; *Calendarium Grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki 2015” 2014, s. 45.

³⁴⁶ APB, UWP By, 579, Sprawozdanie sytuacyjne prezydenta miasta Grudziądza, Grudziądz, 5 X 1945 r., k. 22.

ka-Morawski; wówczas z fabryki „PePeGe” żołnierze sowieccy wywozili fabryczne zaopatrzenie, na co premier zdecydowanie zareagował. Takie zachowanie spotkało się z „wielkim zadowoleniem” grudziądzan³⁴⁷.

W odniesieniu do postaw lokalnej społeczności warto zwrócić uwagę na pogląd lansowany w okresie Polski „ludowej”. Stanisław Myśluborski-Wołowski w popularnej publikacji utrzymywał, że grudziądzkie społeczeństwo było pobudzane i inspirowane do odbudowy miasta przez PPR, PPS i władze sowieckie. Przypisywał on zasługi energicznego przywracania życia w mieście władzom komunistycznym³⁴⁸. Manipulacja polega na tym, że owszem, mieszkańcy byli mobilizowani, choćby przez prasę³⁴⁹, ale odbudowywali gospodarstwa i domostwa nie dzięki komunizmowi, a często pomimo instalowanego reżimu, głównie z myślą o sobie, o powrocie do normalnego życia i pracy. Najlepiej świadczą o tym postawy grudziądzkich robotników, którzy od pierwszych chwil podejmowali inicjatywy ochrony i odbudowy przemysłu – nie sposób przyznać, że wpływ na to miała ideologia komunistyczna.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- ♦ Archiwum Akt Nowych w Warszawie
Ministerstwo Informacji i Propagandy w Warszawie
Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie
Polska Partia Socjalistyczna. Centralny Komitet Wykonawczy w Warszawie
- ♦ Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego
Relacja Janiny Mireckiej-Maciejewskiej, Joanny Podgórskiej
- ♦ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
Komenda Główna Milicji Obywatelskiej w Warszawie 1944–1954
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1954–1990
- ♦ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy
Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Bydgoszczy 1945–1954
Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Grudziądzu 1945–1955

³⁴⁷ *Raport specjalny z pobytu premiera Osóbki-Morawskiego na terenie Grudziądza, Grudziądz 23 XI 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy...*, s. 381; zob. także *Premier Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w Grudziądzu*, „Głos Pomorza”, 22 XI 1945, s. 3.

³⁴⁸ S. Myśluborski-Wołowski, *Szkice grudziądzkie...*, s. 97–99. W tym samym tonie pisał B. Głębowicz (*Polska Partia Robotnicza...*, s. 180–181). M. Skowroński w propagandowym historycznym opracowaniu tego czasu stwierdzał: „W tym trudnym okresie właśnie partia potrafiła zmobilizować miejscową klasę robotniczą do wykonania prac związanych z odbudową i uruchomieniem przemysłu grudziądzkiego”, APB, Komitet Wojewódzki PZPR w Bydgoszczy, 3861, Mieczysław Skowroński, *Działalność pierwszych grup operacyjnych KC PPR i Rządu Tymczasowego na terenie powiatu grudziądzkiego w 1945 r.*, b.p.

³⁴⁹ Zob. np. „Do pracy! do pracy! – oto najaktualniejszy zew chwili obecnej”, *Do pracy!*, „Głos Grudziądza”, 17 V 1945, s. 1; „Inteligencjo Polska! Wszystkie siły oddaj odbudowie kraju”, *ibidem*, 17 V 1945, s. 2; *O zwiększenie wydajności pracy w przemyśle, ibidem*, 14 VI 1945 r., s. 2.

- ♦ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy
Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej w Grudziądzu
Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Grudziądzu
Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Bydgoszczy
Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy
Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Bydgoszczy
- ♦ Archiwum Państwowe w Toruniu
Powiatowa Rada Narodowa w Grudziądzu
Starostwo Powiatowe w Grudziądzu
- ♦ Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”
Teczka osobowa Aleksandry Szumowskiej, Edmunda Ciaka, Feliksa Balona, Olgi Burczyk, Stanisława Kamińskiego

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Fragmety meldunków Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu z 1945 r.* [w:] B. Chrzanowski, *Delegatura Rządu RP na Kraj na Pomorzu. Nieznane karty z frontu walki cywilnej podczas okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu*, Toruń 2011.
- Rozkaz gen. Okulickiego do żołnierzy o rozwiązaniu Armii Krajowej, 19 I 1945 r.* [w:] *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 5: *Październik 1944–lipiec 1945*, red. T. Pelczyński, Wrocław 1991.
- Sprawozdanie wojewody pomorskiego za miesiąc czerwiec 1945 r.* [w:] *Rok 1945. Województwo pomorskie. Sprawozdania pełnomocników rządu i wojewody*, red. R. Kozłowski, Warszawa 1997.

PRASA

- „Gazeta Pomorska” 1985
- „Gazeta Pomorska – Magazyn” 1982
- „Głos Grudziądza” 1945
- „Głos Pomorza” 1945–1946
- „Głos Załogi” 1955
- „Ilustrowany Kurier Polski” 1970, 1992
- „Nowości” 1996
- „Polska Zbrojna” 1945
- „Wiadomości Grudziądzkie” 1945
- „Ziemia Pomorska” 1946

OPRACOWANIA

- Ambrosius-Okońska M., *Dzieje pszczelarstwa w regionie*, „Kalendarz Grudziądzki 2013” 2012.
- Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, Warszawa–Lublin 2007.
- Bojarska B., *Eksterminacja inteligencji polskiej na Pomorzu Gdańskim (wrzesień–grudzień 1939)*, Poznań 1972 .
- Byner R., *120-lecie „Trójki”*, „Kalendarz Grudziądzki 2013” 2012.
- Byner R., *Od 80 lat z pomocą humanitarną*, „Kalendarz Grudziądzki 1999” 1999.
- Byner R., *Wzór waleczności*, „Kalendarz Grudziądzki 2014” 2013.
- Byner R., *Żandarm z góralskim rodowodem*, „Kalendarz Grudziądzki 2015” 2014.
- Calendarium Grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki 2012” 2011.
- Calendarium Grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki 2015” 2014.
- Ceran T., Mazanowska I., Tomkiewicz M., *Zbrodnia pomorska 1939*, Warszawa 2018.
- Chmielewski E., Gonkowski Z., *Z dziejów straży pożarnej w Grudziądzu*, „Kalendarz Grudziądzki 2001” 2001.
- Chmielewski E., *Oblężenie i wyzwolenie Grudziądza w 1945 r.*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 9 III 2005, nr 9.

- Cieszyński W., Wiśniewski E., *Mijają lata, zostają wspomnienia. Grudziądz – 1945 r.*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 23 III 2017, nr 14.
- Daniel M., *Wspomnienia z czasu wojny 1939–1945. Bydgoszcz–Horodło–Grudziądz*, wstęp i oprac. A. Burdziej, Toruń 2017.
- Drozdowski K., *Graudenz 1945. Ostatnie tchnienie*, Poznań 2014.
- Frąckowiak-Kleszowska H., *Działalność Polskiej Partii Socjalistycznej w Grudziądzu w okresie międzywojennym (1920–1939)*, Grudziądz 2017.
- Głębowicz B., *Polska Partia Robotnicza w Grudziądzu i w powiecie grudziądzkim w latach 1945–1948*, „Rocznik Grudziądzki” 1963, t. 3.
- Golon M., *Deportacje mieszkańców Grudziądza do ZSRR w 1945 r.*, „Rocznik Grudziądzki” 1994, t. 11.
- Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza w latach 1944–1948 jako partia władzy. Pozaideologiczne motywy akcesu do partii komunistycznej* [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016.
- Kamiński H., *Teatr w Grudziądzu po 1945 r.*, „Kalendarz Grudziądzki 2012” 2011.
- Kamiński Ł., *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego*, Toruń 2000.
- Kapka R., *Moje wspomnienia z lat wojennych*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 22 IV 2005, nr 15.
- Kozłowski R., *Partie polityczne w województwie pomorskim (1945–1950)*, Toruń 1991.
- Kozłowski R., *Przeobrażenia społeczno-polityczne w województwie pomorskim (1945–1948)*, Toruń 1976.
- Kozłowski R., *Ruch robotniczy w Grudziądzu w latach 1945–1948*, Grudziądz 1978.
- Krzyś J., *Militarna przeszłość Grudziądza*, Grudziądz 2002.
- Krzyś J., *Tak było...*, „Kalendarz Grudziądzki 2010” 2009.
- Kuras Z., *Sto lat „Agromet-Unii” Fabryki Maszyn Rolniczych w Grudziądzu (1882–1982)*, Toruń–Grudziądz 1982.
- Łatuszyński W., *Z dziejów okupacyjnych Grudziądza (1939–1945)*, „Rocznik Grudziądzki” 1960, t. 1.
- Marody M., *Przemiany postaw ideologicznych i przystosowanie w systemie komunistycznym* [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001.
- Melkowski F., *Kształtowanie się władzy ludowej w Grudziądzu w latach 1945–1947*, Grudziądz 1985.
- Michalski R., *Obraz bolszewizmu i Rosji sowieckiej na łamach polskiej prasy pomorskiej w latach 1917–1939*, Toruń 1997.
- Myśliborski-Wołoski S., *Szkice grudziądzkie*, Gdynia 1964.
- Nowak R., „Królewskie” Liceum, „Kalendarz Grudziądzki 2001” 2001.
- Olstowski P., *Obóz pomajowy w województwie pomorskim w latach 1926–1939*, Warszawa 2008.
- Otremba Z., *Gmina Grudziądz. Historia i współczesność*, Gdańsk 2015.
- Otremba Z., *Grudziądz. Kronika miasta*, Gdańsk 2007.
- Otremba Z., *Grudziądz. Kronika powiatu*, Gdańsk 2010.
- Pamiętnik pisany w piwnicy*, „Kalendarz Grudziądzki 2010” 2009.
- Poreba S., „Wiadomości Grudziądzkie” i „Głos Grudziądza” – pierwsze grudziądzkie pisma po II wojnie światowej, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 6 IV 2005, nr 13.
- Rauchfleisz T., *95-lecie Spółdzielni Mieszkaniowej w Grudziądzu*, „Kalendarz Grudziądzki 1999” 1999.
- Rezmer W., *Walki o Grudziądz w 1945 roku* [w:] *Historia Grudziądza 1920–1945*, t. 2, red. R. Suddziński, Grudziądz 2012.
- Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty–grudzień 1945)*, red. nauk. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, wstęp P. Rybarczyk, wybór i oprac. K. Bartosik i inni, Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010.

- Ruch młodzieżowy w Grudziądzu 1945–1948*, Grudziądz–Toruń 1983.
- Siwiec B., *Wrócili po śmierć. Kulisy zabójstwa III Komendanta Inspektoratu Armii Krajowej w Grudziądzu Józefa Sierosławskiego*, „Przegląd Bydgoski. Humanistyczne czasopismo naukowe” 2007, R. 18.
- Skowroński M., *Kształtowanie się władzy ludowej w powiecie grudziądzkim (1945–1950)*, „Rocznik Grudziądzki” 1977, t. 7.
- Sławińska E., *Rola prasy grudziądzkiej lat 1918–1939 w kształtowaniu się kultury literackiej środowiska*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1980, t. 19, nr 3.
- Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, cz. 1, red. H. Maciejewska–Marcinkowska, E. Zawacka, Toruń 1994.
- Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, cz. 6, red. E. Skerska, Toruń 2004.
- Stenzel A., *Nestor farmaceutów*, „Kalendarz Grudziądzki 2014” 2013.
- Steyer D., *Zarys ruchu robotniczego w Grudziądzu w latach 1920–1939*, „Rocznik Grudziądzki” 1960, t. 1.
- Sziling J., *Eksterminacja ludności polskiej i żydowskiej [w:] Historia Grudziądza 1920–1945*, t. 2, red. R. Sudziński, Grudziądz 2012.
- Sziling J., *Niektóre problemy okupacji hitlerowskiej w Grudziądzu (1939–1945)*, „Rocznik Grudziądzki” 1970, t. 5–6.
- Tężycki M., *Zarys szkolnictwa w Grudziądzu w latach 1920–1970*, Toruń 2006.
- Trzeciakowski W., *Traktowanie ludności niemieckiej oraz cudzoziemców po 1945 r. w świetle dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Pomorskiego w Bydgoszczy*, „Kronika Bydgoska” 2003 (Bydgoszcz 2004), t. 25.
- Turski H., *Wspomnienia kolejarskie*, Grudziądz 2003.
- Wapiński R., *Z problemów życia politycznego w Grudziądzu w latach 1920–1939*, „Rocznik Grudziądzki” 1970, t. 5–6.
- Wardzyńska M., *Był rok 1939. Operacja niemieckiej policji bezpieczeństwa w Polsce. Intelligenzaktion*, Warszawa 2009.
- Waszkiewicz Z., *Życie polityczne [w:] Historia Grudziądza 1920–1945*, t. 1, red. nauk. R. Sudziński, Grudziądz 2012.
- Wiśniewski E., *Ostatnia publiczna egzekucja w Grudziądzu*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 4 III 2009, nr 9.
- Wiśniewski E., *Wspomnienia o wydarzeniach w czasie wyzwolania Grudziądza w dniu 6 III 1945 r.*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 7 IV 2005, nr 14.
- Wiśniewski M., *Stacja kolejowa Grudziądz*, Grudziądz 2017.
- Wojna oczami małej Tereski*, „Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza”, 13 II 2019, nr 6.
- Wylęgała A., *Krajobraz po wojnie: anatomia rozpadu świata społecznego na przykładzie Polski w okresie II wojny światowej*, „Studia Socjologiczne” 2016, nr 3.
- Zaremba M., *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków 2012.
- Zawadzki Z., *Rzemiosło grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki 2004” 2003.

WYSTAWY

- „»Dla Ciebie, Polsko i dla Twojej chwały«. Żołnierze Wyklęci Pomorza i Kujaw”, oprac. A. Paczoska-Hauke, IPN.

Moods and attitudes of the inhabitants of Grudziądz and the Grudziądz district towards the Communist authorities in 1945

The article describes the social moods and attitudes as well as the attitude of the inhabitants of Grudziądz and the Grudziądz powiat towards the Communist regime in 1945. From the first moments after the end of the German occupation, the population vigorously began to rebuild its socio-economic and political life. Work was undertaken in state administration and public institutions. Also prevalent at that time were anti-German attitudes, an attachment to religion, and an aversion to displaced people, among others. The inhabitants adopted a passive and expectant attitude, but were generally hostile to Communism. This was mainly due to the deepening problems of everyday life and the deeply rooted awareness of moral principles – which still had deep roots in the period of the Second Polish Republic.

Słowa kluczowe: 1945 rok, województwo pomorskie, nastroje społeczne, opór społeczny, komunizm

Keywords: 1945, Pomeranian Voivodeship, social mood, social resistance, communism

REMIGIUSZ ŁAWNICZAK – historyk-archiwista; absolwent historii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, pracownik Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy; członek Zarządu Klubu Historycznego im. gen. Stefana Roweckiego „Grotą” w Bydgoszczy. Zainteresowania badawcze skupiają się wokół nastrojów i postaw społecznych oraz działalności Armii Czerwonej w województwie pomorskim w latach 1945–1950. W przygotowaniu praca zbiorowa pod jego redakcją *Wąbrzeźno i powiat wąbrzeski w latach 1945–1956. Szkice z dziejów politycznych*.